

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

**SOCIJALNA PSIHOLOGIJA SPORTA: SITUACIJSKI FAKTORI KOJI
DOPRINOSE USPJEHU U NOGOMETU**

Završni magistarski rad

Student:

Emina Čengić

Mentor:

Prof. dr. Jadranka Kolenović-Đapo

Sarajevo, 2021. godine

Sažetak

Cilj ovoga rada je prikaz dosadašnjih spoznaja iz područja socijalne psihologije o području sporta. U radu smo se fokusirali na nekoliko područja: (1) teorije atribucije i njihove implikacije na tumačenje pobjede/poraza u nogometu, (2) navijačku publiku i na njihov uticaj na nogometaše i utakmicu, (3) situacijske faktore koji doprinose agresiji kod navijača i publike. Pored teorijske analize navedenih aspekata, metodom sistematskog opažanja – arhivske građe prikazali smo učestalost atribuiranja rezultata utakmica. Iz provedenih analiza uloge socijalnih i situacijskih faktora, izveli smo odgovarajuće zaključke, s posebnim osvrtom na preporuke kako prevenirati agresivno ponašanje sportaša i navijača. Tokom rada je prikazan uvid u igru nekoliko fudbalskih timova i njihovih navijača te su prikazani i pozitivni i negativni učinci navijačkih skupina na ishod utakmice s posebnim osvrtom na bosanskohercegovačku Premijer Ligu.

Ključne riječi: *atribucije, agresija, nogomet, navijači, situacijski faktori*

SADRŽAJ

1.UVOD	1
1.1.Obilježja nogometa.....	3
1.2.Struktura igre	4
2.SOCIJALNA PSIHOLOGIJA SPORTA: TEORIJE ATRIBUCIJE	6
3.ATRIBUCIJE U SPORTU	8
4.SITUACIJSKI FAKTORI.....	14
4.1.Načini na koje situacijski faktori doprinose izvedbi u sportu	16
5.NAVIJAČI	22
5.1.Agresivne navijačke skupine	25
5.2..Navijačke skupine u Bosni i Hercegovini	28
5.3.Uloga navijačkih skupina na krajnji ishod utakmice.....	30
5.4. Primjeri nereda bosanskohercegovački navijača	35
6.PREVENCIJA NASILJA POJEDINIH NAVIJAČKIH SKUPINA	41
7.DISKUSIJA.....	44
8.ZAKLJUČCI	46
9.LITERATURA	47
9.1. Elektronska literatura	51

1.UVOD

Psihologija sporta i vježbanja primjenjena je naučna disciplina u okviru psihologije. Obuhvaća naučno proučavanje psiholoških faktora koji su povezani s sportskom izvedbom i djelovanjem u okviru sporta, vježbanja te ostalih područja tjelesne aktivnosti. Proučavanja same psihologijske znanosti jesu psihički procesi i ponašanje s ciljem njihova razumijevanja, predikcije i kontrole mogućih učinaka (Američka psihijatrijska udruga, APA, 2009, Odjel 47).

Korištenjem znanstvene metodologije te kroz savjetodavnu praksu, sportski psiholozi implementiraju spoznaje psihologijske znanosti u specifičan kontekst sporta, njegujući interdisciplinarni pristup i spoznaje iz područja sportske znanosti, medicine, antropologije i biologije za ostvarivanje temeljnih ciljeva istraživanja i primjene njihovih rezultata u praksi (Barić, 2006). Američka asocijacija psihologa definirala je temeljne ciljeve koje sportski psiholozi primjenjuju vodeći se primarno principima i zakonitostima psihologijske znanosti.

Dakle, dva su cilja sportskih psihologa:

(1) da pomognu sportašima u unaprjeđenju individualne ili timske sportske izvedbe;

(2) da razumiju kako sudjelovanje u sportu i tjelesnom vježbanju utiče na individualni sportski razvoj, zdravlje i psihološku dobrobit pojedinca (Američka psihijatrijska udruga, APA, 2009, Odjel 47).

Općenito govoreći, različiti sportovi dijele zajedničku osnovu koja se odnosi na fizičku spremnost, motoričke vještine, funkcionalnost igre te psihološku pripremu. Međutim, bez obzira na ove zajedničke faktore, svaki sport je različit jer uključuje posebna pravila igre, koja samim tim utječu na različite tehničko-taktičke elemente igre. Tematika ovog rada usmjerena je na ispitivanje doprinosa socijalne psihologije psihologiji sporta s posebnim fokusom na tri područja: (1) atribucije, (2) agresiju sportaša i navijača i (3) situacijske faktore koji mogu odrediti tok i konačni ishod u sportu. S obzirom na specifičnosti različitih sportova odlučili smo se da predmetom ovog rada bude nogomet iz više razloga. Najprije, riječ je o sportu koji ima status „najvažnije sporedne stvari na svijetu“; nadalje nogomet ima milijunsku publiku, a navijači kao sportska grupa su interesantni i psiholozima i sociolozima, zbog toga što nisu samo podrška ekipama kojima su privrženi, već i iz razloga što su percipirani kao potencijalni faktori nereda na utakmicama. Nadalje, nogomet je kontaktni grupni sport i veća je vjerovatnoća da će i sportaši ispoljiti agresivne forme ponašanja, ili zbog percipirane pogrešne odluke sudca ili zbog grubog starta protivnika. Usto, nogometna utakmica traje 90 minuta, a psiholozi sporta su pokazali da je trajanje igre jedan od situacijskih faktora koji može utjecati na agresivno ponašanje nogometaša. Na koncu, atribuiranje igre i ishoda

utakmice filtrirano je iz perspektive navijača, igrača, stručnog štaba i sudaca. Objašnjenje često različitih perspektiva jedne iste situacije je opravdano analizirati u okviru teorija atribucije.

Uzimajući u obzir spoznaje prezentirane u ovom dijelu rada, u radu smo definirali sljedeća problemska pitanja:

1. Elaborirat ćemo spoznaje socijalne psihologije koje u značajnoj mjeri objašnjavaju socijalne i kontekstualne elemente u sportu.
2. Analizom arhivske građe prikazat ćemo kako se atribuiraju uspjeh, a kako neuspjeh od strane nogometaša, trenera i navijača.
3. Objasniti ćemo na koji način situacijski činitelji (temperatura zraka, pozicija na tabeli, prehrana, igranje na domaćem vs. tuđem terenu) mogu uticati na ishod utakmice.
4. Koji faktori su pojačivači agresivnog ponašanja nogometaša i navijača te na koji način možemo prevenirati agresiju na nogometnim terenima.

Odgovore na probleme definirane u ovom radu objasniti ćemo u okviru socijalno-kognitivnog pristupa i teorija agresije (teorije katarze i situacijskih znakova koji su povezani sa agresijom). U radu ćemo najprije ukratko prezentirati osnove nogometne igre, a nakon toga ćemo prikazati stupanj dosadašnjih spoznaja iz istraživačke tematike. Također, prikazat ćemo i nalaze do kojih ćemo doći primjenom analize arhivske građe putem koje ćemo analizirati kako socijalne situacije i same atribucije utiču na izvedbu sportaša u nogometu

1.1. Obilježja nogometa

Nogomet je kompleksna agonistička kineziološka aktivnost koja pripada grupi polistrukturalnih acikličkih gibanja, a obilježava je varijabilitet motoričkih radnji kojim se igra realizira i kojima igrači postižu osnovne ciljeve igre; postizanje pogotka i pobjedu (Barišić, 2007). Jednu nogometnu ekipu čini jedanaest igrača, od kojih je jedan igrač na голу, a ostali igrači definiraju se kao obrambeni, vezni i igrači napadači, ovisno o aktivnosti i položaju na terenu na kojem igraju. Ovisno o poziciji na terenu kao i zadacima koje izvršavaju, igrači jedne nogometne ekipe mogu se podijeliti na centralne, bočne i obrambene igrače kao i napadače. Iz ovakve podjele igrača na nogometnom terenu proizlaze i različiti zahtjevi igrača u tehničkim, taktičkim, morfološkim, funkcionalnim, motoričkim i psihološkim izvedbama (Marković, 2013). Nogometnim treningom razvija se tjelesna i umna spremnost igrača. Prije početka bilo kakvog planiranja provodi se selekcija igrača, najčešće u dobi od 7 do 9 godina, zbog ranog otkrivanja talentiranosti i usmjeravanja. S obzirom na dobne kategorije igrači iznad 18 godina spadaju u kategoriju *seniora*, od 16 do 18 godina u kategoriju *juniora*, od 14 do 16 godina u kategoriju *kadeta*, od 12 do 14 godina u kategoriju *pionira* i od 8 do 12 godina u kategoriju *početnika*. U kategoriju *veterana* spadaju igrači starosne dobi iznad 33 godine (U-8 do U-10 (Vugrinec, 2005:19). Opća pravila nogometne igre nalažu da utakmica započinje sa središta nogometnog terena sa 10 igrača u polju i sa golmanom na голу. Igra traje 90 minuta podijeljenih na dva poluvremena od 45 minuta kojima se dodaje i sudačka nadoknada. Sudačka nadoknada predstavlja dodatnu minutažu kojom se produžuje postojeće vrijeme u slučaju brojnih prekida tijekom utakmice. Također, svaka nogometna ekipa ima pravo iskoristiti po tri zamjene igrača ukoliko trener procijeni da je neophodno izvršiti izmjenu igrača. Ona ekipa koja nakon 90 minuta ostvari najviše pogodaka smatra se pobjednikom susreta, a pogodkom se smatra ulazak lopte u gol na bilo koji način osim rukom ili iz zaleđa. Nogometni teren je također određen pa se pri svakom izlasku lopte izvan zacrtanih linija ona mora na novo izvoditi. Cijeli susret nadgledaju nogometni suci koji su zaduženi za kontrolu susreta te sprječavanje i kažnjavanje nedopuštenih ponašanja na terenu.

1.2.Struktura igre

Sva pravila nogometne igre sadržana su u IFAB-ovom službenom pravilniku kojim je uređen svaki detalj nogometne igre, od igrača do nogometnog suđenja. Dokument sadrži ukupno sedamnaest detaljno opisanih pravila (igralište, lopta, broj igrača u terenu, oprema igrača i sudaca, sudac, pomoćni sudac, trajanje utakmice, nastavak igre nakon prekida, lopta u igri i izvan igre, način postizanja golova, zaleđe, prekršaji, slobodan udarac, jedanaesterac, aut, gol-aut, udarac iz kuta) te tumačenja svakog pravila iz sudačkog kuta. Nepisana pravila ili sporne situacije, po pravilniku, odlučuju se na osnovi logike i objektivne prosudbe glavnog suca koji vodi glavnu i konačnu riječ prije, za vrijeme i nedugo nakon utakmice.

Svaki nogometni sastav čini deset igrača na terenu, golman na голу te rezervni igrači. Od deset igrača u polju svaki igrač zauzima određenu poziciju koja se razlikuje od drugih, ali koja istovremeno i korelira s njima, što znači da jedan igrač može igrati na više pozicija. Najgrublja podjela pozicija u nogometu jeste : odbranu, napad i tranziciju igrača. Odbrambeni igrači pomažu golmanu u odbrani gola od protivničkoga napada time što sprječavaju protivničku momčad da unese loptu u njihov kazneni prostor i uputi je prema голу. Odbrambeni igrači obzirom na svoju poziciju su središnji ili centarhalfe i krilni(lijevi i desni). Dok centarhalfe imaju glavnu zadaću da odbrane gol od suparnika, krilni igrači imaju veću slobodu odlaska u napad. Osim navedenih, u nogometu postoji još jedan odbrambeni igrač koji se naziva libero. Libero ima višestruki zadatak jer osim što pomaže odbrambenim igračima, također i inicira kontranapad na suparnički vrata. Odbrana se najčešće provodi zonski gdje svaki igrač brani određeni dio terena ili markiranjem (flaster) gdje svaki igrač čuva svoga protivnika. Između napada i odbrane nalaze se vezne pozicije čija je glavna zadaća što kvalitetnije vođenje lopte te osiguravanje njezinog protoka među igračima. Vezni igrači najčešće loptu prosljeđuju napadačima te se ujedno većina akcija odvija preko njih, što ih čini najiskorištenijim igračima na terenu. Vezni red sačinjavaju središnji veznjak te krilni veznjaci. Posljednji igrač sastava nalazi se ispred vezne linije i naziva se igrač u napadu ili napadač čija je glavna zadaća postizanje golova. Pored sastava, u nogometu su važne formacije koje određuju raspored igrača na terenu. Nogometne formacije uvjetovane su karakterom igre te su izrazito promjenjive što najviše ovisi o statusu igrača, statusu protivnika i statusu rezultata (preuzeto sa <https://sites.google.com/site/fuzbalcina/home/sto-je-nogomet>).

U prvom dijelu rada predstaviti ćemo teorije atribucije te njihovu primjenu u sportskom okruženju. U drugom dijelu ćemo prikazati drugi aspekt „socijalne psihologije u sportu“ koji se odnose na situacijske faktore, uključujući i ulogu publike u sportu.

2.SOCIJALNA PSIHOLOGIJA SPORTA: TEORIJE ATRIBUCIJE

Nekoliko modela i teorija nastoje objasniti kako i zašto ljudi donose atribucije. Kelley i Michela (1980), smatraju da je zajednička ideja da ljudi tumače ponašanje u odnosu na njegove uzroke i da te interpretacije igraju vrlo važnu ulogu u određivanju njihove reakcije. Istraživanja u socijalnoj psihologiji koriste atribucijske teorije za razumijevanje i opisivanje atribucija o uzrocima svojih ili tuđih ponašanja (Pennington, 1996). Kada ljudi imaju sposobnost da shvate zašto se nešto dogodilo, tek onda postaje moguće predvidjeti i, u određenom smislu, kontrolirati svijet oko sebe, tačnije imati osjećaj veće osobne kontrole. Atribucije su klasificirane u skladu s trima dimenzijama: mjestom, stabilnošću i kontrolom (Takač i Varga, 2011). Dimenzija mjesta ili lokusa kontrole se koristi da bi odredili da li je uspjeh/neuspjeh uzrokovan karakteristikama osobe ili karakteristikama okruženja. Internalni su čimbenici oni koji potječu od same osobe, za razliku od eksternalnih čimbenika koji utječu na rezultate iz okruženja. Dimenzija stabilnosti, kao druga dimenzija atribucija, usmjerena je prema vjerojatnosti da će se događaj ponavljati (Takač i Varga, 2011). Tačnije, sagledavamo je kao atribucijsku procjenu za vjerovatnost budućih sličnih ishoda. Sljedeća dimenzija je kontralabilnost kojom se određuje ko ili šta je zaslužan za određeni ishod i to na koji način da određujemo da li je ishod kontroliran osobno ili je kontroliran od strane drugih (De Michele, Gansneder, i Solomon, 1998). Uzrok uspjeha ili neuspjeha može biti pod kontrolom osobe ili izvan njene kontrole. Čimbenici pod kontrolom osobe jesu oni za koje on/ona vjeruje da ih može (lako) mijenjati. Atribucije mogu biti snažan izvor motivacije, a imaju i veliki utjecaj na emocije, odluke, očekivanja i daljnja ponašanja (Allen, 2012). Istraživači zainteresirani za kognitivne i motivacijske procese usmjerili su se prvenstveno na vezu između antecedenata i atribucija, a oni zainteresirani za dinamiku ponašanja na vezu između atribucija i posljedica (Takač i Varga, 2011). U oba slučaja, pretpostavlja se da kauzalne atribucije imaju centralnu ulogu u ljudskom ponašanju. Na njima se temelji čovjekovo razumijevanje uzročno-posljedične strukture svijeta i zbog toga su one važne determinante njegove interakcije s tim svijetom. Antecedenti su varijable za koje se u istraživanju provjerava mogu li se smatrati prediktorima za korištenje određene strategije ili za određeni ishod (Takač 2011). Antecedente možemo razlikovati s obzirom na dostupne informacije da li se odnose na iskustva osobe iz prošlosti, ili na informacije o trenutnoj situaciji. Atribucija je rezultirana informacijom onda kada posljedice određene akcije uspoređujemo sa posljedicama sličnih akcija. Atribucija je rezultirana očekivanjima onda kada uspoređujemo naše akcije s onim šta bi drugi ljudi učinili u istim situacijama. Na koncu, atribucija je proizvod motivacije, na način

da, što više akcija utječe na motivaciju, više smo skloniji odabiru sličnih akcija. Drugim riječima, veliki broj akcija koje nisu povezane s našom motivacijom postaju reducirane (Kelley i Michela, 1980).

Harold Kelley (1967, 1972; prema Aronson, Wilson i Akert, 2005) razvio je teoriju atribucije koje se usmjerila na prvi i osnovni korak u procesu socijalne percepcije: kako ljudi odlučuju hoće li donijeti unutarnju ili vanjsku atribuciju? Kelleyjev glavni doprinos atribucijskoj teoriji je spoznaja da pri stvaranju dojma o nekoj osobi uočavamo i razmišljamo u više dijelova koji čine informaciju. Kelleyev model kovarijacije, objašnjava kako osoba prilikom procjene razmatra više pojedinačnih ponašanja koja su se dogodila u različito vrijeme i u različitim situacijama. Kelleyjeva(1967,1972;prema Hewstone,1996) teorija atribucija naglasila je dva različita procesa koja ovise o količini dostupnih informacija. U prvom slučaju, opažačima informacije dobivene od više opažanja pomažu u boljem percipiranju kovarijacije opaženog efekta i njegovih mogućih posljedica. U drugom slučaju, opažac je suočen s jednom opservacijom i mora uračunati konfiguraciju faktora koji su najvjerojatniji (mogući) uzroci opaženih efekata. Kelly je izdvojio tri vrste informacija(prema Kamenov, 1991)koje su potrebne kako bismo mogli odrediti hoćemo li neko ponašanje atribuirati internalno (akteru) ili eksternalno (podražaju, odnosno situaciji). To su: percepcija konsenzusa(suglasnosti) s reakcijama drugih osoba na isti podražaj (varijacija efekta između osoba/subjekata), konzistentnost(dosljednost) s ranijim odgovorima osobe na takav podražaj (varijacija efekata kroz vrijeme) i distinktivnost (različitost) od reakcija osobe na druge podražaje (varijacija efekata kroz stimulus situacije). S obzirom na ove tri vrste informacija, moguće je dobiti osam kombinacija atribucija (visoki/niski konsenzus, visoka/niska konzistentnost, visoka/niska distinktivnost). Model kovarijacije pretpostavlja da ljudi donose atribucije racionalno i logički. Oni opažaju znakove, kao što je različitost nekog postupka, i izvode logičan zaključak o tome zašto je osoba učinila to što je učinila (Aronson, Wilson i Akert, 2005).

3. ATRIBUCIJE U SPORTU

Kompetitivna situacija je situacija u kojoj sudionici očekuju procjenu svoga učinka. To je prigoda za natjecanje s drugima radi unutarnje ili vanjske nagrade (Cox, 1998). Kompetitivne situacije sastavni su dio sporta. One uključuju subjektivne i objektivne percepcije o pobjedniku i poraženom te pružaju priliku za pretraživanje razloga uspjeha i neuspjeha. Time spoznajemo da postoji percepcija pobjednika i poraženoga kao i prigoda da sudionici objasne razloge ishoda. Pobjednici često izražavaju više unutarnjih, stabilnih i osobno kontroliranih atribucija o ishodima svog ponašanja tj. natjecanja od poraženih (Hanrahan i Biddle, 2008; De Michele, Gansneder i Salomon, 1998). Poželjne atribucije uspjeha su usmjerene na sposobnosti, dok poželjne atribucije za neuspjeh uključuju lošu strategiju i nedovoljan napor (Hanrahan i Biddle, 2008). Ovdje je važno napomenuti da ljudi ne moraju uvijek izjednačavati pobjedu s uspjehom. Ponekad se sportaš može osjećati uspješno, čak i ako nije osvojio natjecanje. S druge strane, sportaš može osvojiti zlatnu medalju, ali još uvijek se osjećati neuspješnim ako pri tome nije zadovoljio svoj osobni cilj. Smatra se da mladi sportaši imaju bolje razvijenu osobnu kontrolu te da se manje prepuštaju u atribuiranje vanjskim događajima (Deaux, K. i Lewis, L.L., 1984). Prihvatanje zasluga za uspjeh bi se trebalo više preferirati i prakticirati od pripisivanja uspjeha određenoj vanjskoj sili. Poželjno je prihvatiti odgovornost za neuspjeh, ali na način koji neće stornirati neizbježne neuspjehe u budućnosti. Mladi sportaši mogu prisvojiti taj pristup, upućivanjem na upotrebu unutarnjih ali nestabilnih atribucija za neuspjeh (nedovoljan napor); u čemu veliku ulogu imaju treneri i njihovo odgojno djelovanje. Istraživanja pokazuju da je korištenje unutarnje orijentacije karakteristično za zrelije osobe (Cox, 1998). Prema tome, za očekivati je pomak kod djece od vanjske prema unutarnjoj orijentaciji u funkciji dobi. Ujedno, postoje dokazi da utjecaj sporta i tjelovježbe djeluje na pomicanje djetetova lokusa kontrole uzročnosti s vanjskog prema unutarnjem (Cox, 1998). Odnos između atribucije i afekta objašnjava da su vrste atribucija koje koristimo kao odgovor na posljedice nekog događaja usko povezane s emocijama. Vidljivo je da unutarnja atribucija rezultira pozitivnijim emocijama od vanjske atribucije. Kada se uspjeh pripisuje unutarnjim uzrocima, osoba reagira ponosno, samopouzdana i zadovoljno. Suprotno tome, ako se uspjeh pripisuje vanjskim uzrocima, osoba se osjeća zahvalno. Afekt za uspjeh je uvijek pozitivan i entuzijastičan, dok je afekt za neuspjeh negativan i ponekada prigušen. Sportaš koji ne ostvari uspjeh u zadatku te objašnjava neuspjeh unutarnjom atribucijom vjerovatno osjeća krivnju (Forsyth & McMillan, 1981).

Iz navedenog možemo zaključiti da će osobe u slučaju pobjede svoj uspjeh pripisat unutarnjim uzrocima što će doprinjeti većem samopuzdanju i zadovoljstvu, dok će osobe koje dožive poraz svoj neuspjeh pripisat vanjskim uzrocima, što kasnije dovodi do toga da osoba bude zahvalnija jer smatra da se situacija drugom prilikom može promjenti tj. da može doći do uspjeha.

Kao što smo naveli u uvodnom dijelu, cilj nam je bio da identificiramo atribucije koje treneri koriste nakon pobjede ili poraza svog tima. Koristili smo metodu analize arhivske građe. Premda takvi podaci nisu osmišljeni niti prikupljeni s ciljem istraživanja ljudskog ponašanja, oni ponekad mogu u velikoj mjeri pripomoći njegovu rasvjetljavanju. Podaci koji su dobiveni putem različitih obrazaca su u većini slučajeva dostupni istraživaču. To su podaci što ih prikuplja Državni zavod za statistiku (statistički godišnjaci), školski arhivi, bolnička dokumentacija, podaci policijske uprave ili Ministarstva odbrane i mnoštvo drugih. Mnoge su prednosti ovakve vrste istraživanja a najvažnija je prednost je mogućnost dolaženja do mnoštva podataka uz nisku cijenu i mali utrošak truda i vremena. Još jedna od prednosti jeste i nenametljivost. Premda poput svih drugih podataka i arhive sadrže greške i nepreciznosti, one nikad nisu posljedica reaktivnosti metode, odnosno svijesti onih na koje se bilješke odnose da će biti sudionici istraživanja. To arhivsku građu čini osobito pogodnom za nadopunjavanje podataka dobivenih drugim, češće korištenim metodama poput opažanja ili anketiranja. Takvom vrstom analize moguće je raditi i povijesne usporedbe ili longitudinalna praćenja, koja bi inače, korištenjem drugih metoda, bila posve neizvediva ili preskupa. Proučavanjem arhivskih podataka moguće je i lakše doći do brojnijeg uzorka ispitanika, što jamči veću preciznost podataka, pod uvjetom da su prikupljeni na isti način. Tim ujedno raste i statistička snaga. Pored raznih prednosti metoda arhivske analize ima i nedostatke. Neki od značajnijih nedostataka su svakako pristrasnost podataka, ali i njihova reprezentativnost. Pored toga, jedan od nedostataka jeste i vjerovatni nesklad između dostupnih podataka i onih potrebnih za valjane zaključke. Poput svih drugih istraživačkih metoda i proučavanja podataka dostupnih arhivama, analiza arhivske građe podliježe etičkom kodeksu psiholoških udruženja. Potrebu za strogim pridržavanjem etičkih normi često nalaže delikatna priroda podataka i mogućnosti da se oni dovedu u vezu s konkretnom osobom zbog čega je bitno osigurati strogu povjerljivost podataka (Milas, 2005, str.487-489).

U nastavku je predstavljena tabela sa izjavama trenera u slučajevima pobjede ili poraza njihove momčadi. Za prikupljanje izjava trenera koristili smo metodu arhivske građe. Predstavljene izjave su preuzete sa web stranice www.sportsport.ba.

Tabela1. Prikaz izjava trenera u situacijama pobjede ili poraza

Izjave trenera u slučaju pobjede njegove momčadi (Interna atribucija)	Izjave trenera u slučaju poraza njegove momčadi (Eksterna atribucija)
<p><i>"Plavo-bijeli" su tokom cijelog susreta bili bolji protivnik, imali posjed lopte ali ne i izglednije prilike u prvom poluvremenu dok se s druge strane Sarajevo uglavnom branilo što pokazuje i podatak da tokom svih 90 minuta nisu uputili niti jedan udarac u okvir gola. Trener Širokog istaknuo je da je njegova ekipa zasluženo pobjedila, da su kontrolirali utakmicu, te da su zasluženo slavili." (Goran Sablić)</i></p>	<p><i>„Borac je imao plan kojeg se držao. Mi smo krivi za to što su ga ostvarili. Postigli su gol na vrijeme. Igrali su dobro, ali smo mi zaslužni za to. Imali smo šansu da se primaknemo, ali nismo uspjeli. Nemamo nikakvih zamjerki na domaćine, na suđenje, odlično smo primljeni ovdje i potrudit ćemo se da Borcu uzvratimo ovakvo gostoprimstvo. Borac je imao veću energiju u oba poluvremena i zasluženo su slavili“.(Amar Osim)</i></p>
<p><i>"Sigurno da smo zadovoljni. Kada dobijete Želju 3:0, morate biti zadovoljni. Pobjeda je zaslužena, možda je visoka, a možda i ne. Željo nam nije stvorio pravu priliku, priveli smo utakmicu na najbolji mogući način". (Branislav Krunić)</i></p>	<p><i>"Mislim da nismo zaslužili ovaj poraz. Utakmica je bila tvrda, bez puno prilika. Sarajevo je imalo blagu inicijativu. Dekoncentracija mojih igrača i majstorstvo Ahmetovića je na kraju odlučilo utakmicu. Još jednom ponavljam nismo zaslužili ovaj poraz i okrećemo se Veležu što je prije moguće". (Branislav Krunić)</i></p>
<p><i>"Igrali smo malo i u grču. Bilo nam je bitno samo dati taj prvi gol. Poslije prvog gola sve je prešlo u našu korist. Puno smo bolje igrali, stvorili smo prilike i mislim da smo zasluženo pobijedili."(Elvir Baljić)</i></p>	<p><i>" "Koliko god to budalasto zvučalo, moram se zahvaliti Mariboru jer u posljednjih pola sata utakmice nisu navaljivali. I taj gol koji su postigli više je bio slučajan nego plod neke akcije." (Amar Osim)</i></p>
<p><i>"Mislim da smo prvo odigrali bolje nego drugo. Odigrali smo jedno od boljih prvih poluvremena. Mislim da smo zasluženo dobili na kraju iako je Kajkut pogodio jako dobru stavitu. Sigurno da mi taj voljni momenat nemamo kao što smo imali na proljeće. Danas je bio na nivou i nagrađeni smo. Mislim da smo zasluženo dobili". (Husref Musemić)</i></p>	<p><i>"Ne mogu zamjeriti ništa svojim izabranicima, mislim da nismo zaslužili poraz, primili smo golove iz prekida, nismo uspjeli izjednačiti na 2:2, po drugi put ove sezone u Tuzli nismo imali sreće. Štrajk ih je ujedinio, odigrali su na nivou, sreća ih je popratila, želim im sreću u nastavku prvenstva."(Branislav Krunić)</i></p>

<p>"Očekivano teška utakmica za nas. Mislim da su moji momci pokazali više želje i htjenja. Čelikovi napadači su nam napravili problema dugim loptama za šta nismo imali rješenja. Međutim sa dva potignuta gola pokazali smo da smo ekipa od igre. Kasnije smo se malo i povukli i znalački sačuvali prednost. Čeliku želim da se što prije konsoliduje i želim im puno sreće u nastavku sezone". (Mladen Žižović)</p>	<p>„Fali nam ključ, ali moj utisak je da je to bolje i brže nego u prijašnjim utakmicama, opasnije. Sigurno da nam je ovaj težak teren otežavao, mudro su stali nazad, ubacili u veću brzinu kad su osjetili da smo se mi razbili i nismo imali kompaktnost i tada riješili utakmicu. Povukli su se, čuvali, mi smo imali par situacija, ali nije išlo.“ (Hari Vukas)</p>

Izjave trenera kada njihove ekipe igraju međusobno

Izjave trenera pobjedničke ekipe	Izjave trenera poražene ekipe
<p>"Spektakularna utakmica zahvaljujući dva dobra protivnika u dobrom ambijentu kojeg su stvorile obje navijačke grupe. Vjerovatno najbolji derbi nakon rata, mi smo bili konkretniji, spretniji, zaslužili smo pobjedu, možda ne sa tri razlike, ali smo je zaslužili. Mislim da nije trebalo biti 2:2 na poluvremenu jer smo bili bolji. Igrali smo protiv odličnog protivnika i željeli smo nastaviti igrati na normalan način, dobro smo otvorili drugo poluvrijeme, nije po meni drugo poluvrijeme bilo različito od prvog. Zapamtio bih od svega atmosferu, spektakl, borbu na terenu, ovaj put smo mi bili sretniji, imamo 26 kola da se 'šopamo' sa Zrinjskim i Sarajevom. Teško je reći nakon 5:2 čime nisam zadovoljan, ali sad pričati o nekim stvarima koje nisu okej je deplasirano". (Amar Osim)</p>	<p>"Dobra utakmica sa puna golova. Nismo uspjeli da budemo malo pametniji i da igramo malo bolje. Željezničar je sasvim zaslužen pobjedom, bio je bolji i zaslužen dobio. Nama u sredini terena fali puno igrača i pokušavamo sa nekim rokadama da to pokrijemo, očito je da to nismo uspjeli. Nadam se oporavku nekih igrača da ćemo se mi osvježiti i da ćemo u nastavku prvenstva biti drugačiji". (Husref Musemić)</p>
<p>"Ova pobjeda nam je veliko olakšanje,</p>	<p>„Nismo bili dovoljno dobri da iskoristimo</p>

<p><i>stvarno nam je svima trebala. Ponosan sam na igrače, prvo poluvrijeme smo kontrolisali igru i povelili smo nakon prekida, a ja sam vjerovao u ove momke i hvala Bogu, na kraju smo osvojili tri boda“ (Hari Vukas)</i></p>	<p><i>slabosti Zrinjskog, imali smo dosta šansi, a nakon svega mi ostaje samo da im čestitam na pobjedi. Sve su utakmice teške, trebamo se spremirati i odmoriti, a protiv Čelika ćemo pokušati doći do pobjede i tri boda“ (Amar Osim)</i></p>
<p><i>"Smatram da su presudili naša borbenost i želja za pobjedom. Pokazali smo inat nakon poraza u prvom kolu i činjenice da su nas mnogi otpisali i napravili dodatni pritisak. Teško je bilo tokom minulih sedam dana. Večerašnji meč dodatna je potvrda da vrijedimo. Zrinjski ima veći budžet od nas, odličnu ekipu, a mi smo uspjeli da pobijedimo i to zasluženno" (Feđa Dudić)</i></p>	<p><i>„Čestitam Veležu na pobjedi. U prvom poluvremenu, u periodu naše dominacije, primili smo nespretnan gol. Smatram da smo tad morali bolje reagovati. Pokušali smo kasnije s izmjenama, ubacio sam neke ofanzivne igrače, neke čak stavio i na neprirodne pozicije kako bismo išli na sve ili ništa, ali nismo uspjeli. Žalostan sam zbog načina na koji smo izgubili. Nismo bili pravi, a da jesmo osvojili bismo minimalno jedan bod. Sreća je što imamo utakmicu u srijedu, pa imamo priliku za popravni“ (Mladen Žižović)</i></p>

Na osnovu predstavljenih izjava možemo zaključiti da u slučaju pobjede, treneri rezultat pripisuju unutarnjim faktorima kao što su sposobnosti, znanje, vještine i trud. U ovom slučaju, možemo pretpostaviti da se radi o činu samoisticanja. U slučaju poraza, treneri rezultat najčešće pripisuju vanjskim faktorima kao što su sreća, pristranost suca, vremenske neprilike i veći trud suparničke ekipe. Kod poraza su karakteristične odbrambene atribucije kao i atribucije u vlastitu korist. Također, prisutna je i pristranost u atribuiranju gdje treneri češće pripisuju uspjeh sebi, vlastitom zalaganju, trudu, talentu i vještinama, a neuspjeh lošem terenu, lošoj sreći ili pristrasnim sucima.

Tumačenja uspjeha/neuspjeha na utakmici od strane trenera možemo definirati i kroz Heiderovu teoriju atribucija, gdje vidimo da su treneri svoj uspjeh većinom pripisivali „osobini sila“, tj. pobjedu su ostvarili zbog uloženog napora i boljih sposobnosti dok su za poraz krivili „sile okruženja“, na njihovu lošu igru su uticale sreća i težina same utakmice (temperatura, loš teren, jači protivnik i slično). Ovakvo tumačenje uspjeha/neuspjeha možemo

definirati i kroz Weinerovu teoriju atribucije. Naime treneri često ističu sposobnost svojih igrača (koja je po teoriji relativno nepromjenjiva i stabilna) naglašavajući da ona nije došla do izražaja jer igrači nisu uložili dovoljno napora (po teoriji nestabilan, stalno se mijenja). Treneri će često neuspjeh pripisati vanjskim faktorima kao što je težina zadatka npr. jak protivnik (osobina koja je stabilna i nepromjenjiva) ili će ipak zaključiti da je uzročnik poraza sreća protivnika i da će u drugoj utakmici ostvariti bolji rezultat.

4.SITUACIJSKI FAKTORI

Socijalno-psihološka orijentacija ističe da je svako ponašanje, pa i ponašanje u sportskim aktivnostima, određeno djelovanjem velikog broja faktora, od kojih jedan dio potiče iz socijalnog okruženja, a drugi, čini se još značajniji, od naše interakcije sa socijalnim okruženjem. U sportskom okruženju sportaš je u stalnoj interakciji sa roditeljima, vršnjacima, trenerima i publikom. Situacijski faktori su samo jedan aspekt sportske situacije, jer je primarno u fokusu pojedinac sa svojim individualnim obilježjima. Socijalno-psihološka orijentacija je usmjerena na ispitivanje recipročnog odnosa socijalne sredine i ponašanja. Pod uvjetom da je pojedinac taktički-tehnički i psihološki pripremljen za izvedbu, kao što smo naveli, brojni su situacijski faktori koji mogu promijeniti tok igre i njen krajnji ishod (Tubić,2009).

Jedan od aspekata situacijskih faktora koji utiču na izvedbu sportaša jeste i agresivnost. Potrebna su dva faktora (Cox, 1998. str.242) za označavanje nekog ponašanja agresivnim, a to je da: ponašanje mora bit usmjereno prema drugoj osobi s ciljem nanošenja tjelesne ozljede te da mora postojati očekivanje uspješnog pokušaja nanošenja tjelesne ozljede. Dvije vrste agresivnosti su: hostile agresivnost gdje je osnovni cilj nanošenje ozljede osobi i instrumentalna agresivnost gdje je glavni cilj ostvarivanje vanjske nagrade kao što je novac, pobjeda ili slava. Postoji još i treća vrsta ponašanja, a to je asertivnost koja uključuje upotrebu opravdane tjelesne ili verbalne sile u postizanju cilja bez namjere u nanošenju ozljeda protivniku (Cox, 1998, str.243).

Prema Coxu (1998, str.249) agresivnom ponašanju u sportu doprinose sljedeći faktori:

1. Temperatura okoline: između visokih temperatura i agresivnosti je utvrđena pozitivna povezanost. Ovo se može povezati i sa hipotezom „dugo toplo ljeto“ koja govori da visoke temperature povećavaju vjerovatnost javljanja nasilnih pobuna (Carlsmith i Anderson, 1979).
2. Percepcija namjere žrtve: ako sportaš smatra da protivnik ima namjeru nanijeti ozlijedu, veća je vjerovatnoća agresivnog odgovora.
3. Strah od osvete: do određene mjere, strah od osvete pojedinaca koji je meta agresivnog ponašanja može spriječiti agresivno ponašanje igrača.
4. Struktura igre, koja podrazumjeva:
 - a. razliku u bodovima (povećanje razlike u bodovima predstavlja potencijalni rizik za agresivniji „odgovor“ igrača).

- b. igra na domaćem terenu ili gostima: nogometne ekipe su agresivnije u gostima.
- c. rezultat utakmice: poražena ekipa je agresivnija nego pobjednička ekipa.
- d. mjesto na tablici: što je ekipa niže rangirana, njeni članovi su agresivniji.
- e. trajanje igre: agresivnost se povećava sa trajanjem igre.

Drugi situacijski faktor koji utiče na izvedbu sportaša jeste publika. Ovaj faktor se objašnjava putem socijalne facilitacije koja se temelji na pretpostavci da jedan ili više gledatelja mogu olakšati učinak. U psihologiji najpoznatiji model utjecaja publike na izvedbu je potekao od Roberta Zajonca (1965) koji je skrenuo pažnju znanstvenika na fenomen socijalne facilitacije. Zajoncov model utemeljen je na teoriji nagona prema kojoj prisutnost publike povećava pobuđenost izvođača. S obzirom da povećana pobuđenost olakšava pojavu dominantnog odgovora, prisutnost publike pojačat će učinak vještog pojedinca, a oslabiti učinak nevještog pojedinca. Zajoncov model (Cox, 1998, str. 251) se može primjeniti u psihologiji sporta prilikom promatranja interakcije publike i natjecatelja, gdje socijalna facilitacija može pomoći ekipi pri postizanju boljih rezultata npr. igranje na domaćem terenu znači veći broj domaćih navijača i veća potpora koji će pridonijeti povećanoj pobuđenosti kod domaćih igrača te će njihova igra biti asertivnija. Gostujuća ekipa, pokušavajući onemogućiti funkcionanlo asertivno ponašanje domaće ekipe će činiti veći broj prekršaja, tj. bit će više koncentrisani na zaustavljanje takvog ponašanja, a ne na postizanje golova i pobjeđivanju na utakmici (Varka, 1980). Međutim nekada prisustvo istovrsnih (prisustvo domaće publike) može stvarati i dodatni pritisak na igrače što može pridonijeti lošijim rezultatima. Također, povećana razina buke dovodi do pretjerane pobuđenosti što opet dovodi do lošijeg rezultata.

Također, bitno je navesti i uticaj interaktivne publike na postignuće, tj. prednost domaćeg terena. Neki autori smatraju da je prednost domaćeg terena, pored prisustva domaće publike, posljedica i drugih faktora kao što je promjena vremenske zone, umor od putovanja, uvjeti smještaja, promjena prehrambenih navika, pristranost sudaca (Cox, 1998, str. 253). Istraživanja su dokazala negativne posljedice putovanja (Courney i Carron, 1991) i nepoznat lokalni teren (Moore i Brylinski, 1995). Možemo reći da na izvedbu sportaša i njihovu agresivnost utiče i trenutno pravilo u nogometu da gol u gostima „vrijedi dvostruko“ kod izjednačenja krajnjeg rezultata. Svrha pogodaka u gostima je da ohrabri timove i probudi njihov napadački duh.

4.1. Načini na koje situacijski faktori doprinose izvedbi u sportu

Puno je faktora koji utiču na sportaševu učinkovitost kao i na sportsku izvedbu ekipe, a jedan od faktora su promjene koje se zbivaju prilikom prijelaza u drugu vremensku zonu (eng. Jetlag). Sportašev organizam, odnosno cirkardijski ritam sportaša prilikom dolaska na novo odredište zadržava karakteristike kakve je imao u boravištu. Prilikom prelaska jedne vremenske zone (jednog sata) potreban je jedan dan kako bi se sportaš prilagodio na novu okolinu. Svaki duži let može uzrokovati jetag, ali smatra se da su putovanja sa zapada na istok nepovoljnija, nego putovanja sa istoka na zapad. Tu činjenicu obrazlaže jednostavna tvrdnja, putujući na istok „gubimo“ vrijeme, a putujući na zapad „dobivamo“ na vremenu. No, nepoželjne efekte možemo smanjiti kvalitetnim i pametnim planiranjem putovanja. Za duga putovanja potrebno je organizirati višednevnu prilagodbu u novoj vremenskoj zoni. Prije puta potrebno je namjestiti vrijeme prema novoj zoni, prilagoditi se novom vremenu, što znači ostati budan ili spavati u avionu, ovisno o tome koliko traje putovanje i u kojem smjeru se putuje. Ako se radi o kraćem putovanju koje iziskuje promjenu dvije do tri vremenske zone i kratak boravak (dva do tri dana), preporučljivo je ostati na vremenu stalnog boravišta, odnosno „domaćem“ vremenu. Pozitivan utjecaj visinskog treninga na kondicijsku pripremljenost sportaša dokazan je više puta. „Visinske pripreme“ (pripreme na velikoj nadmorskoj visini) koje su odrađene u uvjetima hipoksije (relativnog manjka kisika u zraku) pozitivno utječu na kasniju sportaševu izvedbu u normalnim uvjetima, odnosno uvjetima u kojima se inače provode natjecanja. Vrhunski nogometaši osim klupskih obaveza dodatno su opterećeni prijateljskim i kvalifikacijskim utakmicama te natjecanjima na svjetskim i europskim prvenstvima koja zahtijevaju posebnu vrstu pripreme ovisno o geografsko-klimatskim uvjetima u kojima se prvenstvo održava. U prilog tome ide činjenica da je na razni mora atmosferski tlak 760 mmHg, a na visini od 3.000 metara 540 mmHg. Samim time smanjena je količina kisika u zraku, te sportaš na taj način unosi manje kisika u organizam čime se organizam adaptira na novonastale, otežane uvjete. Prema Issurinu (2008) i Kenneyu i sur. (2012), visinski trening optimalno dugog trajanja rezultira pozitivnim promjenama funkcionalnih i biokemijskih pokazatelja. Vrlo važni čimbenici u sportskoj pripremi nogometaša su temperatura, odnosno vrućina i hladnoća te vlažnost zraka koji uvelike utječu na prilagodbu same pripreme nogometaša. Povećana temperatura zraka povećava frekvenciju srca i dodatno opterećuje organizam sportaša. Posljedica povišene temperature su smanjene sposobnosti sportaša, dehidracija, slabost i umor. Specifičnosti pripreme i prilagodbe na takve uvjete zahtijevaju i dodatnu pripremu sportaša u istim uvjetima.

Primjerice Svjetsko prvenstvo u nogometu 2014. godine u Brazilu bilo je jedno od težih i napornijih, kako za sportaše, tako i za stručne stožere ekipa, jer je bilo potrebno pripremiti i prilagoditi sportaše na ekstremne uvjete natjecanja kako bi smanjili nepovoljni utjecaj nove okoline i ostvarili što bolji rezultat. U uvjetima kao što je bio slučaj 2014. godine u Brazilu, temperature su bile iznadprosječno visoke za većinu igrača, što je značilo brže trošenje glikogenskih rezervi, odnosno brže umaranje, što je utjecalo i na promjenu taktičkih postavki ekipa u pojedinim dijelovima utakmica i fazama natjecanja. No, sa druge strane hladnoće i niske temperature donose i nove drugačije probleme. U uvjetima kada su temperature ekstremno niske dolazi do sužavanja krvnih žila, a time i smanjenog protoka krvi u tijelu. Smanjena mišićna jakost i snaga, narušavanje fine koordinacije, drhtanje, smanjen prijenos živčanih impulsa samo su neki od faktora koji su uzrokovani niskom temperaturom. Iako trening po ekstremno niskim temperaturama nosi neželjene posljedice i loše utječe na sportsku izvedbu ekipe, ipak je povoljniji nego trening na ekstremno visokim temperaturama. Potrebno je dobro se odjenuti te paziti da je temperatura tijela na optimalnoj razini kako bi se izbjeglo pothlađivanje ili ozljede. Poseban naglasak treba staviti na ozljede jer mišićno-vezivno tkivo ima manju sposobnost fleksibilnosti u takvim uvjetima (Čirko, 2015). Također, istraživači Reifman, Larrick i Fein(1991) služeći se arhivskim podacima Prve bejzbol lige igrane tijekom sezona 1986., 1987. i 1988.godine bilježe linearni odnos između uspješnih udaraca i temperature okoline. Podaci pokazuju povezanost visokih temperatura i povećane agresivnosti bacača (Cox,1998).

Dobro je poznato da je hipertermija česta pojava tokom igranja fudbalskih utakmica i da se najviša temperatura tijela postiže u igrama koje se igraju u vrućim i vlažnim uvjetima. Jaki toplotni stres neuobičajen je u nogometu, ali postoje potencijalno ozbiljne posljedice hipertermije. U toku jednog nogometnog turnira za mlade,koji se odigrao u vrućim uvjetima u Sjedinjenim Državama, ukupno je izgubilo svijest 34 igrača kao posljedica iscrpljenosti vrućinom (Kirkendall, 1993). Uobičajeno je da su rektalno mjerene temperature nakon meča veće od 39 ° C, a u neobjavljenom izvještaju o švedskom meču prve lige koji je citirao Bangsbo (1993), svi su igrači imali rektalnu temperaturu veću od 39 ° C na kraju utakmice. Zabilježene su i neke pojedinačne vrijednosti veće od 40 ° C (Smodlaka, 1978; Ekblom, 1986), i tako visoke vrijednosti moraju biti razlog za zabrinutost. U svim tim takmičarskim situacijama, temperatura je mjerena kao rektalno, a mjerila se praktično nakon završetka igre.

U nastavku će biti predstavljeni neki od novinskih članaka čije su se teme odnosile na uticaj temperature na sportiste.

1. Kada nogomet postaje opasan po zdravlje? (preuzeto sa <https://www.dw.com/hr/kad-nogomet-postaje-opasan-za-zdravlje/a-14845465-0>), dana 02.10.2019)

Objavljeno 16.02.2011.

„Nogomet se igra i po ljeti i po zimi, i na visokim i na niskim temperaturama. U slučaju temperatura ispod nule igračima prijete ozbiljne zdravstvene posljedice. Zbog hladnoće je pomaknuta i utakmica Europske lige. Bayerova dilema oko nastupa na izrazito niskim temperaturama nije novitet u svijetu nogometa. I ranije je bilo sličnih slučajeva. U načelu, uvijek o održavanju meča po ledenoj hladnoći praktično odlučuju suci, ali i - momčadski liječnici. Do temperature od -15 stupnjeva Celzijevih, sudac može samostalno odlučiti hoće li odsvirati početni udarac ili ne. Ukoliko je temperatura još i niža, medicinari se konzultiraju oko mogućih rizika. "Ne postoje studije o igranju nogometa po tako niskim temperaturama, ali na minus 22 ne održava se čak ni natjecanje u skijaškom trčanju, to je preopasno za zdravlje sportaša", tvrdi Karl-Heinrich Dittmar, liječnik Bayera“.

2. Sindikat kritikovao N/FS BiH zbog igranja utakmica u dnevnim terminima (preuzeto sa <https://sport1.oslobodjenje.ba/premijer-liga-bih/sindikato-kritikovao-nfs-bih-zbog-igranja-utakmica-u-dnevnim-terminima/163787>, dana 02.10.2019.)

Objavljeno 19.08.2019. u 12:05

“Odigravanje utakmica u ljetnom periodu, u dnevnim terminima otežava svim učesnicima bavljenje fudbalom. Sindikat profesionalnih fudbalera u BiH izražava svoju zabrinutost zbog okolnosti u kojima su se do sada odigrale pojedine utakmice Premijer lige BiH. Zabrinutost dijeli i velika većina igrača koja nastupa u elitnom rangu bh. fudbala. #SPFBiH zaprimio je od početka nove takmičarske sezone brojne žalbe igrača, koji su izrazili svoje negodovanje zbog nastupanja u ovim vremenskim uvjetima, a ipak su poštovali svoje klupske obaveze i nastupali“.

”Jako teška utakmica za sve aktere. Bilo je zahtjevno igrati po ovim vrućinama, rekao je Velibor Đurić, igrač Radnika nakon susreta 2. kola u kojem je njegov tim igrao u terminu od 17.30 sati”.

“Ovu utakmicu je bilo teško gledati, a ne igrati. Nadam se da će uskoro svi klubovi morati imati reflektore kako se ne bi ugrozilo zdravlje igrača, kaže Miljenko Bošnjaković, trener FK

Tuzla City, nakon utakmice 4. kola u kojoj je njegov tim gostovao Mladosti u Doboju kod Kaknja. Utakmica se igrala također u 17.30 sati”.

„U razgovoru sa kapitenima timova, prenijete su informacije da su igrači, koji su nastupali u dnevnim terminima, imali probleme na samim utakmicama. Već u uvodnim minutama susreta disanje je bilo otežano, te su osjećali iscrpljenost. Igranje pod velikim temperaturama predstavlja rizik za karijere igrača što je nedopustivo. Sindikat profesionalnih fudbalera u BiH želi istaći da igrači premijerligaškog takmičenja nisu bili konsultovani od strane takmičarske komisije NFSBiH prilikom donošenja kalendara takmičenja, te je bilo potrebno pokazati fleksibilnost, kako bi se zdravlje igrača stavilo u prvi plan. Želimo podsjetiti i na upute Ministarstva rada i socijalne politike o radu na visokim temperaturama na otvorenom, gdje se nalaže povećana briga o radnicima u ljetnom periodu. U situacijama poput ove, mora se u obzir uzeti glas igrača i njihovo mišljenje. Sindikat profesionalnih fudbalera u BiH i u budućnosti će ukazivati na probleme i poteškoće s kojima se suočavaju fudbaleri u BiH i boriti se za njihova prava i položaj”.

U skladu s navedenim, očigledno je koliko situacijski faktori mogu imati ozbiljne posljedice na sportiste, odnosno na njihovu izvedbu, zdravlje ili daljnju karijeru. Zbog toga je važno obratiti pažnju na njih i pokušati ih regulisati kako bi njihov negativan utjecaj bio što manje intenzivan.

Također neka su istraživanja pokazala da broj crvenih i žutih kartona imaju uticaj na sam rezultat nogometne utakmice. Istraživanja koja su sprovedena na 320 mečeva Svjetskog kupa o determinantama davanja crvenog kartona i efekata crvenih kartona na davanje golova pokazala su da incidenca davanja crvenog kartona ovisi od razlike u golovima tokom meča. Timovi koji su postigli manje golova tokom meča će vjerovatnije dobiti više crvenih kartona. Istraživanja su pokazala da isključivanje igrača iz igre zbog crvenog kartona ima veliki efekat na tim. Jačina ovog efekta zavisi od trenutka u kojem je crveni karton dat. Rezultati istraživanja pokazuju da izbacivanje igrača ne utiče na bolji nastup sankcionisanog tima. Zbog toga, ovi nalazi su u sukobu sa mitom “deset bolje radi”. Taj mit govori da „gubitak“ igrača rezultira povećanoj motivaciji ostalih igrača na terenu. Ipak, obično manji timovi igraju lošije. Izgleda da gubitak suigrača u sportskim takmičenjima predstavlja značajan nedostatak koji je težak da se prevaziđe i kroz pojačan napor (Červený, C. van Ours i A. van Tuijl ,2018).

Također, neka istraživanja pokazuju da je sudija, u oko 50% slučajeva, spremniji da pokaže žuti ili crveni karton gostujućem timu nego domaćem. Ovaj efekat na discipliniranje može imati veliki značaj za rezultat igre (Delaney, 2008).

Podaci o broju žutih i crvenih kartona (na domaćem i na gostujućem terenu) prikupljeni su putem analize arhivske građe Premier Lige Bosne i Hercegovine za sezonu 2018/2019. godine. Podaci su preuzeti sa web stranice www.sportsort.ba.

		Vrsta kartona	
		Žuti kartoni	Crveni kartoni
Mjesto igre	Domaći teren	460	18
	Gostujući teren	502	20

Tabela 1. Uticaj mjesta igranja utakmice na broj dobivenih kartona

U Tabeli 1. možemo vidjeti da igrači prave veći broj prekršaja kada igraju na gostujućem terenu, nego kada igraju na domaćem terenu. Domaći teren ima nekoliko prednosti. Osim publike, tim ne mijenja vremensku zonu niti odlazi na duži put što ne dovodi do prevelikog umora igrača. Bitno je spomenuti i smještaj, ali i da igrači poznaju lokalne uvjete igre, a moguća je i pojava pristranosti sudaca dok je kod gostujuće ekipe obrnuta situacija. Također prednost domaćeg terena se može objasniti i funkcionalnom asertivnom igrom domaće ekipe i disfunkcionalnom asertivnom igrom gostiju. Povećana pobuđenost uzrokovana potporom domaćih navijača omogućava asertivnu igru. Prema terminologiji Varke (1980), funkcionalno asertivno ponašanje u košarci, uključuje izadprosječan učinak u skoku, oduzimanje lopte i blokade, dok je disfunkcionalno asertivno ponašanje ograničeno na osobne prekršaje i ponašanje koje inhibira učinak. Pokušavajući onemogućiti funkcionalno asertivno ponašanje domaće ekipe, gostujuća ekipa je zaustavljana zbog osobnih prekršaja. To nadalje uzrokuje povećanu frustriranost i više disfunkcionalnih ponašanja (Cox, 1998, str.252-253).

Neke od zanimljivih statističkih podataka za Premier Ligu BiH u sezoni 2018/2019 godine su: Sudije su ukupno pokazale 1.052 kartona, od čega 1.015 žutih, te 37 crvenih. Najviše žutih kartona je dobio GOŠK (99) koji je sezonu savršio posljednji na tabeli, a najmanje Krupa (66) koja je sezonu završila na pretposljednem mjestu. U prethodnoj sezoni u Premijer ligi BiH nastupila su 373 fudbalera, a njih 77 nije dobilo niti jedan karton. Odigrano je ukupno 198 utakmica, domaće ekipe slavile su 94 puta, gostujuće 47, dok je 57 utakmica završeno bez pobjednika. Postignuto je 439 golova (prosječno 2.22 po utakmici), domaće ekipe su postigle 255 golova, a gostujuće 184 gola. Utakmice Premijer lige BiH je gledalo ukupno 345.144 gledalaca, odnosno 1.743 po utakmici. Najveća posjeta (15.500 gledatelja) je zabilježena na utakmici 32. kola Sarajevo – Zvijezda 09, a najniža na utakmici Zrinjski – Krupa, koju su gledala 32 gledaoca (Zrinjski je bio kažnjen pa su se na tribinama našli samo čelnici klubova, koje je NFSBiH evidentirao u posjetu). Utakmice Sarajeva je u prosjeku na domaćem terenu gledalo 4.294 gledaoca, dok Željezničar ima prosjek 3.961 po susretu. Novi šampion je najgledaniji i na gostujućim terenima, sa prosjekom od 3.356 gledalaca po utakmici. Ekipu Željezničara na gostujućim terenima je u prosjeku gledalo 2.806 gledalaca (preuzeto sa <https://plbih.ba/premier-liga-bih/sezona-2018-2019-u-brojkama/>).

5.NAVIJAČI

Situacijski faktor koji ima značajan utjecaj na izvedbu u sportu su i navijači. Navijači kroz svoje stavove, emocije i ponašanja pokazuju posebnu privrženost prema određenoj sportskoj organizaciji. Nogometnog navijača možemo okarakterizirati kao pojedinca koji pruža moralnu podršku ekipi koju bodri pjevanjem, skandiranjem i uzvikivanjem u svrhu postizanja što boljeg rezultata za svoj tim. Precizniju definiciju navijačkih skupina nudi Lalić (1993) koji navodi da navijačku publiku čine organizirane grupe pojedinaca koji svojim specifičnim kolektivnim, ritualiziranim ponašanjem, kolektivno prihvaćenom ikonografijom te raznim drugim metodama izražavaju svoju emocionalnu vezanost uz određenu nogometnu ekipu, identificirajući se s njom te joj pružaju podršku ne bi li ostvarila što bolji rezultat. Navijačke skupine su formirane grupe u kojima postoji određen skup vrijednosti i pripadnosti, a svaki član takve grupe ima svoju ulogu. Fenomen nogometnih navijača u svom začetku kao glavni cilj ima pružanje podrške nogometnoj momčadi koju bodri sa idejom kako svojim navijanjem, ponašanjima i ekspresijama stvaraju „prividnu“ prednost na terenu. Taj fenomen vrlo brzo napušta okvire nogometnog igrališta i širi se na više razine gdje sami nogometni navijači postaju svojevrсни „zaštitnici“ lokalne zajednice, snažni društveni kritičari, politički oporbenjaci i bitni društveni akteri (Dušanić, 2013). Navijačke grupe su djelomično strukturisane, ali često mogu imati i karakter nestrukturisane mase. Prema ovom kriteriju navijačke grupe mogu biti i male i velike, formalne i neformalne te dugotrajne i kratkotrajne. Ono što je prilično dosljedno jeste da su za svoje članove to izuzetno referentne (važne) grupe, doživljavaju se sa velikim osjećajem pripadnosti, a po stepenu interakcije obično spadaju u sekundarne. Pravi navijači nisu posmatrač i već aktivni učesnici. Oni smatraju da mogu utjecati na ishod igre te se u skladu s tim aktivno i ponašaju. Navijači se zbog toga često i posmatraju kao dodatni igrač tima te kazano nogometnim žargonom, imaju status dvanaestog igrača (Dušanić, 2013).

Često u svakodnevnom životu ljudi navijače svrstavaju u isti koš („*Svi su oni isti*“). Iz prethodno navedenog, jasno je da su posljedice ovakvog stava predrasude, stereotipi i nerazumijevanje poriva navijanja i samih navijača. Kao i u svakoj drugoj grupi, tako i u okviru navijačkih grupa postoje različite kategorije i vrste navijača. U istraživanju koje je provela. Asocijacija istraživačke inicijative u sportu Kanade (SIRC, 2008) koje je rađeno u šest zapadnoevropskih zemalja na uzorku od oko 2000 navijača, izvršena je faktorska analiza skale stavova navijača na osnovu koje je izdvojeno pet kategorija navijača:

- (1) Prvi faktor zasićen je česticama koje obuhvaćaju uzbuđenje i strast, te je faktor nazvan Strastveni navijači. Za njih su utakmice najveće uzbuđenje, interesantnije i od seksa, a idoli su im najčešće fudbalski igrači. Opijenost utakmicama prenose i na sve druge sfere svog života.
- (2) Drugi faktor zasićen je česticama koje obuhvaćaju zainteresovanost za kontakte sa navijačima iz drugih klubova te je faktor nazvan navijači Internacionalisti. Navijačima Internacionalistima je glavni motiv da steknu nove prijatelje i poznanstva među navijačima iz drugih zemalja.
- (3) Treći faktor zasićen je česticama koje obuhvaćaju faktore slične onima iz prve grupe, ali idu i korak dalje. Ovaj faktor je nazvan navijači Fanatici. Fudbal je za ovu vrstu navijača nešto poput religioznog iskustva. Planiraju i organizuju cijeli život prema fudbalu koji im je najvažnija stvar u životu.
- (4) Četvrti faktor zasićen je česticama koje obuhvaćaju druženje i putovanje u druge zemlje, te je faktor nazvan navijači Putnici. Putovanja i druženje sa drugim navijačima tokom utakmica je za njih dragocjeno iskustvo kao i sama utakmica i njen rezultat. Posebno uživaju tokom gostujućih utakmica.
- (5) Peti faktor zasićen je česticama koje obuhvaćaju provođenje vremena u društvu, sa prijateljima ili porodicom, te je faktor nazvan Druželjubivi navijači. Većina prijatelja su im, također, navijači, a njihovo prijateljstvo se razvilo na osnovu sličnih afiniteta i vezanosti za isti klub.

Giulianotti (2002), u svom radu, identifikovao je četiri vrste gledalaca koji dolaze na utakmice. Nazvao ih je: *podržavaoci*, *sljedbenici*, *navijači* i *lutalice* (francuski izraz „flaneurs“). Razvrstao ih je s obzirom na dvije dimenzije – hladna ili vruća vezanost za klub te tradicionalni ili potrošačko-orijentisani navijač. *Podržavaoce* karakteriše tradicionalna i snažna emocionalna vezanost za klub. Oni su obično najvjerniji navijači i cijeli život podržavaju klub sa svojim porodicama. *Sljedbenici* su tradicionalno, ali ne toliko emocionalno vezani za klub. Njihova podrška je često vezana sa povezivanjem kluba sa gradom u kojem se živi, nacijom kojoj pripada ili ideologijom za koju se klub povezuje (npr. klub radničke klase ili klub sa profašističkim historijatom). *Navijače* karakteriše snažna emocionalna vezanost, ali i potrošačka orijentacija. To su tzv. moderni navijači koji se jako identifikuju sa klubom, pogotovo sa glavnim zvjezdama kluba. Trude se da imaju i što više proizvoda i suvenira koji se odnose na klub ili omiljenog igrača. *Lutalice* karakteriše potrošačka orijentacija, ali hladniji odnos prema klubu i navijanju. Obavezno pripadaju višoj socijalnoj klasi i fudbal za njih

predstavlja vrstu mode i zabave. Nemaju mnogo dodira sa stvarnim fudbalskim svijetom, utakmicama i terenom; njihovo navijanje se odvija posredstvom televizije i interneta. Giulianotti (2002) je mišljenja da je sve manje klasičnih navijača koji su emocionalno vezani za klub, a sve je više navijača koji nisu toliko zagrijani za klub i navijanje i na stadionu su iz nekih drugih razloga, više zbog toga da vide nešto novo i da budu primjećeni, da dožive neko drugačije iskustvo. Sociolog Mihajlović je, također, izvršio kategorizaciju navijača (Pajević, 2003). Kategorizacija je izvršena prema užem kriteriju, tj. ispoljavanju agresivnosti tokom utakmica. U njegovom istraživanju dobiveno je pet kategorija navijača: *tolerantni*, *blago agresivni*, *osrednje agresivni*, *prilično agresivni* i *siledžije*. *Tolerantni* su tzv. fini navijači, zainteresovani da na miru pogledaju utakmicu, navijaju za svoje, ali poštuju i suparnike; njih je 14%. *Blago agresivni* su skloni verbalnim duelima, ima ih, po Mihajlovićevom istraživanju, oko 46%. *Osrednje agresivni* karakterišu verbalni dueli te povremeno bacanje predmeta u teren, čini ih oko 23% navijača. *Prilično agresivni* su skloni verbalnoj agresiji, bacanju baklji i petardi i ima ih oko 12%. *Siledžije* su sklone svim mogućim izgedima i čini ih oko 5% navijača.

5.1. Agresivne navijačke skupine

U prethodnom poglavlju vidjeli smo da je Mihajlović (1998) navijače svrstao u pet kategorija od kojih se tri odnose na prosječno ispoljavanje agresivnog ponašanja do huliganskog ponašanja. Također, naveli smo da je agresivno ponašanje navijača jedan od socijalnih faktora koji zaokuplja pažnju kako socijalnih psihologa, tako i sociologa, zbog čega će u nastavku biti predstavljena neka od objašnjenja navedenog ponašanja.

Huliganizam se najčešće manifestuje kroz sukobe i tuče suprotstavljenih navijačkih grupa na stadionu i izvan njega, kroz sukobe navijača sa policijom, utrčavanje u teren i napadanje igrača ili sudija, ubacivanje opasnih predmeta u teren, razbijanje objekata izvan stadiona. Ne treba svakako zanemariti ni verbalne oblike nasilja koji podrazumijevaju uvrede na ličnoj, rasističkoj i nacionalnoj osnovi. Huliganizam se često dovodi i u vezu sa alkoholom, ali Dunning i Waddington (2003) smatraju da alkohol ne treba direktno vezati sa huliganizmom. Postoje huligani koji ne piju, a postoje i mnogi navijači koji piju, ali nisu huligani. Huliganizam je pogotovo interesantna pojava jer se javlja kao transnacionalna subkultura koja privlači i povezuje brojne ljude (prije svega mlade) u njihovoj potrazi za uzbuđenjem i avanturom (Salvini, 1988). Dakle, možemo govoriti o svjetski raširenom fenomenu i imaginarnoj zajednici čiji se članovi često i ne poznaju, ali ih spaja odnos prema fudbalskom klubu, te način ispoljavanja privrženosti prema njemu, koji često podrazumijeva i nasilje. Rezimirajući dosadašnje rezultate istraživanja, Salvini ističe da većina huligana nije ni siromašna, niti socijalno isključena ili nezaposlena. Čini se da se radi o ljudima koji su kao i svi drugi, osim što u nekim situacijama reaguju emotivnije i impulzivnije (Salvini, 1988). Postoje nekoliko objašnjenja o tome šta doprinosi da se pojedini navijači transformiraju u huligane. Huliganstvo u sportu prvenstveno podrazumijeva da grupa ljudi nanosi štetu i bol drugoj protivničkoj grupi, uopšte drugim ljudima ili materijalnoj imovini. Neke od karakteristika navijanja koje smo naveli, ukoliko su izražene u ekstremnom obliku, mogu da prerastu u nasilno i huligansko ponašanje. Spaaij (2008) ističe da postoji šest univerzalnih faktora koji doprinose izgradnji identiteta „huligana“. Jedan od faktora huliganizma može biti izraženo emocionalno uzbuđenje i napetost. Već smo spominjali da navijanje aktivira adrenalin, osjećaj moći i kontrole, koje navijači često, po snazi, porede sa seksualnim uzbuđenjem. Pored toga, dodatnom uzbuđenju doprinosi i strah koji se aktivira kada dođe do sukoba sa suparničkim grupama. Huliganizam je i vid dokazivanja muškog identiteta. Kod muškaraca, pogotovo mlađih, često postoji iskrivljena percepcija da „pravi“ muškarac treba

da bude hrabar, neustrašiv, spreman na tuču i druga rizična ponašanja poput konzumiranja alkohola ili droge (Alabarces, 2005). Neke od ovih karakteristika mogu da budu i različite u zavisnosti od konteksta u kojem se živi. Izraženi teritorijalni centrizam, vezanost za grad ili naciju može doprinijeti i stvaranju konflikta (Lefebvre, 1991). Učestvovanje u fudbalskom huliganizmu omogućuje navijačima da podignu svoj status i prestiž. Reputacija i čvrstoća se grade i kroz sukobe sa protivničkim grupama. Potreba za suverenitetom i autonomijom može takođe da podstakne huliganizam navijača. Ova socijalna potreba svojstvena svim ljudima, kod navijača može da bude manifestovana kroz prenaplašenu samovolju, neposlušnost i želju da se isključivo samostalno i slobodno donose odluke. To može dovesti do kršenja određenih pravila koja često vode u sukobe s policijom (Dušanić, 2013).

Grupa nasilnih navijača (huligana) je veoma agresivna te koristi sportska natjecanja kako bi ostvarili svoju nasilnu afirmaciju. Stadion i gradske ulice doživljavaju kao optimalan ambijent za nasilničko pražnjenje nagomilane energije, s obzirom da prikriven u masi (često pod utjecajem alkohola i droge) može stvarati nered s bitno smanjenom mogućnošću da za to bude kažnjen. Održavanje utakmice percipiraju kao pogodan trenutak za nasilničko ponašanje, i to ono u koje se uključuju i drugi sudionici. Smatraju kako inicirajući nasilje jačaju svoju afirmaciju unutar grupe i među vršnjacima. Posljedično zbog ovakvog huliganskog ponašanja, nogometni savezi na različitim razinama kažnjavaju trenere, klubove i igrače. Klubovi, zbog loše organizacije, dobivaju drakonske kazne, ali još gore prolaze pojedinci koji direktno učestvuju u nasilju. Često se i prekidaju nogometne utakmice, a u zadnje vrijeme nerijetko nogometna utakmica protekne bez navijača, zbog huliganskog nasilnog ponašanja. Sve su češće situacije da igrači budu i sami povrijeđeni od strane agresivnih navijača suprotnog pa i svog tima. Mnogo je primjera huliganizma sa tragičnim posljedicama. Jedna od najvećih tragedija se dogodila u Peruu 1964. godine, kada je više od 300 navijača poginulo, a 500 ljudi povređeno tokom nemira koji su izbili za vreme kvalifikacionog meča za plasman na Olimpijadi između Argentine i Perua (Dušanić, 2013). Navijači jesu dvanaesti igrač kluba pa tako mogu biti i kočnica pri ostvarivanju dobrih rezultata. Zbog nasilnih pojedinaca ispaštaju i drugi navijači koji su onemogućeni da dođu na utakmicu da podrže svoj klub zbog kazni, ali ispaštaju i igrači kojima izostaje bitna podrška tokom 90 minuta igre. Dakle, uz pravu volju i odgovarajuće mjere, moguće je smanjiti nasilje na stadionima. Svjedoci smo sve češće pojave nasilja, ali ne i adekvatnih mjera za njihovo sprečavanje. Posljednja u nizu situacija jeste nasilno ponašanje navijača na utakmici Lige prvaka između Dinama i Manchester City-a: *“Etički i disciplinski odbor Evropskog*

nogometnog saveza (UEFA) na svom će sastanku 17. oktobra raspravljati o kaznama za Dinamo i Manchester City zbog incidenata na tribinama stadiona Etihad tokom dvoboja 2. kola Lige prvaka odigranog u utorak, u kojem je engleski prvak slavio sa 2:0. Disciplinski postupak protiv Manchester Cityja je pokrenut zbog bacanja predmeta na teren, dok se Dinamu na teret stavlja isti prekršaj te uništavanje imovine na stadionu od strane navijača, prenosi Hina. Za očekivati je da će oba kluba biti samo novčano kažnjena.“ (preuzeto sa <https://www.klix.ba/sport/nogomet/uefa-otvorila-disciplinski-postupak-protiv-dinama-i-manchester-cityja/191003114>).

5.2..Navijačke skupine u Bosni i Hercegovini

U bosanskohercegovačkoj ligi ima 12 klubova. Najbolji se takmiče u međunarodnim takmičenjima. Većina klubova koji se takmiče u BiH Premijer ligi imaju svoje navijačke skupine. Neke skupine postoje već nekoliko decenija. U navijačke skupine spadaju Manijaci (FK Željezničar-Sarajevo), Hordezla (FK Sarajevo-Sarajevo), Lešinari (FK Borac-Banja Luka), Škripari (FK Široki Brijeg-Široki Brijeg), Robijaši (FK Čelik-Zenica), RedArmy (FK Velež-Mostar), Fukare (FK Sloboda Tuzla), Ultras (FK Zrinjski-Mostar), Sokolovi (Slavija-Istočno Sarajevo). Brojnost ovih skupina varira od nekoliko stotina do nekoliko hiljada navijača. Naravno, najveći odaziv navijača je na utakmicama koje su okarakterisane kao derbiji. Navijanje u BiH je, više nego u drugim državama, opterećeno političkim i etničkim odnosima i sukobima. Stadion je u većini slučajeva ogledalo samog društva. Tako se odnos prema državi BiH prenosi i prema nacionalnom BiH timu. Većina navijačkih sukoba ima svoju političku i etničku pozadinu. U posljednjih nekoliko godina situacija je kulminirala. Sve više je sukoba između navijačkih grupa, prekida utakmica, napada na sudije. Većina incidenata ima etničku konotaciju, ali postoje i primjeri sukoba manjih klubova iz iste nižerazredne regionalne lige. Unatoč činjenici da je u našoj zemlji u pravnom smislu uglavnom regulirano pitanje i problem nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama, svjedoci smo niza slučajeva ovakvih oblika nedopuštenog ponašanja, a vjerovatno kao direktna posljedica nedosljedne primjene pozitivnopravnih propisa o navijanju i navijačkim skupinama, kao i izostanku adekvatnog rada i saradnje nadležnih organa sa predstavnicima lokalne zajednice i navijačkim udruženjima. Nažalost, prethodnih godina smo često bili svjedoci eklatantnih primjera huliganstva na nogometnim terenima u Bosni i Hercegovini. U nekoliko navrata su međusobni sukobi navijačkih grupa ili sukobi navijačkih grupa sa policijom i predstavnicima zaštitarskih agencija eskalirali u tolikoj mjeri da je bila neophodna masovnija intervencija policije, a neke utakmice su morale biti prekinute (Dušanić, 2013).

Jedna od najvećih tragedija u bosanskohercegovačkom nogometu se desila 4. oktobra 2009. godine gdje je navijač fudbalskog kluba Sarajevo, Vedran Puljić ubijen iz vatrenog oružja u neredima prije utakmice Široki Brijeg - Sarajevo. Prvobitno se smatralo da je Puljić ubijen oštrim predmetom, te da je podlegao na putu prema Domu zdravlja Široki Brijeg, ali je ipak dan poslije, obdukcijom tijela utvrđeno da je Puljić upucan od strane široko-briježanske policije. Obdukcijom je ustanovljeno kako je Vedran Puljić smrtno stradao od hica iz vatrenog oružja. Prema kasnijim saznanjima, za ubistvo Vedrana Puljića je osumnjičen Oliver

Knezović, iz Širokog Brijega. Knezović je prvenstveno zadržan u pritvoru, a sam se predao i priznao pucanje na navijače, ali je nakon nekoliko dana navodno pobjegao iz pritvora. Ni dan danas krivac za ovo ubistvo nije procesuiran (preuzeto sa <http://www.historija.ba/d/104-ubijen-vedran-puljic/>).

5.3.Uloga navijačkih skupina na krajnji ishod utakmice

Nogomet je zasigurno najmasovniji i najgledaniji sport. Dio onoga što ovaj sport čini toliko posebnim jeste strast i energija navijača. Oni “žive i umiru” sa rezultatima svog omiljenog kluba, a za prave navijače to je doživotna veza. Sama posvećenost navijačkih grupa svaki meč čini nevjerovatnim. Uticaj navijača, sa svojim neprestanim pjevanjem i navijanjem, na atmosferu i na rezultat same utakmice je ogroman (Tapp, 2004).

Često ljudi zaboravljaju na važnost zvuka u sportu. I Phil Durrant i Eileen Kennedy nisu bili impresionirani dosadašnjim istraživanjem povezanosti zvuka i njegove uloge u sportu. Oni vjeruju da su zvukovi u sportu zapostavljeni i neistraženi. Odlučili su da podignu svijest o bitnosti zvuka koji se čuje, na primjer na televizijskim igrama ili utakmicama. U svom istraživanju, „Zvučni sport: Umjetnost zvuka u istraživanju rasonoda“, oni diskutuju o kratkom filmu pod nazivom “Super CFC”, koji uključuje televizijski snimak nogometne utakmice, ali sadrži dva odvojena dijela snimka i video. Snimak prikazuje utakmicu uživo koja je snimana na stadionu dok video prikazuje ono što se vidi na televiziji tokom prikazivanja nogometne utakmice. Film ima prirodne zvukove nogometne utakmice sastavljene od onoga što ste čuli gledajući utakmicu kod kuće, tj. slušajući komentatora i neki glasniji zvukovi sa utakmice koji su dospjeli na televizijski prijenos. Film ima tri različite radnje koje se prepliću jedna s drugom. Prva radnja je sa dva igrača koji se sudaraju. Druga radnja je igrač koji ležerno hoda i okreće se. Treća radnja se odnosi na igrače i njihovu konverzaciju prije izvođenja slobodnog udarca. Svaki pokret predstavlja različiti dio "audio-vizualnog odnosa" koji se događa tokom utakmice. Ova je studija uspjela pokazati kako se gledatelji, i oni koji gledaju/slušaju na utakmici, i oni koji rade isto dok gledaju utakmicu na televiziji, uključuju u buku i slike nastale kroz svaku navedenu radnju (Kennedy, Eileen i Durrant, 2007). Kombinirajući tri različita dijela meča, zvuk ima tri odvojena momenta, što nam omogućava da vidimo kako se zvučni prikaz meča mijenja kako se utakmica razvija. Krajnji cilj Durranta i Kennedyja je da ne dopuste zanemarivanje bitnosti zvuka na krajnji ishod utakmice i da istraživači obrate više pažnje na same detalje zvuka i njegovog utjecaja na sport. Iako je zvuk koji igrači prave na nogometnoj utakmici sigurno važan, ipak zvuk navijača čini atmosferu jedne utakmice. Strast koja dolazi od fanova je ono što uistinu može nadahnuti tim za nastup (Kennedy, Eileen i Durrant, 2007).

U studiji koju su proveli Wolfson, Wakelin i Lewis (2005) navijači su imali zadatak da sa liste različitih opcija izaberu zašto je igranje kod kuće prednost u odnosu na igranje u gostima. Velika većina je na prvo mjesto rangirala podršku navijača. Ostali faktori koji su bili na listi su, između ostalog, i „poznavanje terena, putovanje, teritorijalnost i sudijska pristranost“. Ova studija pokazuje da navijači vjeruju da mogu imati na samu utakmicu. To je recipročni odnos između njih i igrača; očekuje se da će i jedni i drugi dati svoj maksimum na dan utakmice. Pjevanje je ključ izražavanja za fudbalske navijače. Atmosfera koju stvaraju navijači tokom nogometnih utakmica nešto je čemu se treba posvjedočiti da bi se stvorila predodžba o veličini njihovog uticaja (Vonderheide, 2015).

Tom Clark koristio je podatke koje je prikupio prilikom prisustvovanja na utakmici na Glanford Park-u, domaćem stadionu Scunthorpe Uniteda, fudbalske reprezentacije koja trenutno igra u Prvoj ligi Engleske lige. Te podatke je iskoristio kako bi ispitao kako navijači koriste pjesme i navijačke napjeve tokom utakmica. Otkrio je da ova pjevanja imaju ogroman utjecaj na kolektivni identitet koji su navijači osjetili dok su gledali utakmicu Scunthorpe Uniteda. Povezanost gledatelja s klubom izuzetno je jaka i skandiranje prije, tokom i nakon mečeva, dodatno jača kolektivni identitet koji ujedinjuje sve navijače istog kluba (Clark, 2006).

Grupe navijača, međutim ne daju uvijek pozitivan utjecaj na utakmicu. Autor članka objavljenog u Newcastle Heraldu iz Australije, prokomentirao je nogometnu utakmicu u A-ligi (najboljoj nogometnoj ligi Australije) između Sydney FC-a i Newcastle Jets-a. U meču, Newcastle Jets je na domaćem terenu izgubio od Sydney FC-a rezultatom 2-1. Potaknuti postojećom situacijom, tijekom cijelog meča, navijači Jets-a bili su jako uzrujani zbog čega su zauzvrat bili jako glasni i pjevali neprimjerene pjesme. Kroz sezonu 2008. godine, pristaše Newcastle Jets-a, poznate i kao Eskadrile, smatrali su se odgovornim za unošenje nekih vulgarnih pojmova u samo navijanje. Naravno, imalo je smisla da Eskadrila nije bila sretna s obzirom na stanje njihovog tima jer je u tom trenutku sezone, Newcastle Jets bio blizu dna tabele (Williams, 2008).

U nogometu je bilo mnogo incidenata koji su uključivali vulgarne riječi koje su igrači ili navijači izgovarali tokom utakmica. Neki su postajali krajnje ozbiljni i kontroverzni poput udarca glavom Zinedinea Zidana Marca Materazzija tokom finala Svjetskog prvenstva u 2006. godini. Jedan od takvih primjera jeste i reprezentacija Hrvatske koja je kažnjena zbog

vuligarnih ispada svojih vatrenih navijača : „*Svjetska fudbalska federacija (FIFA) kaznila je Nogometni savez Hrvatske sa 50.000 švicarskih franaka, odnosno 51.500 američkih dolara, zbog uvredljivih pjesama njihovih navijača upućenim reprezentaciji Srbije*“ (preuzeto sa <https://www.klix.ba/sport/nogomet/ns-hrvatske-kaznjen-je-su-navijaci-vrijedjali-igrace-srbije/130529113>).

Iako psovanje tijekom utakmica može prouzrokovati probleme, nezamislivo je razmišljati o okruženju u kojem nogometna utakmica ne posjeduje takav vid zvuka (navijanja). Vulgarnost koju je Williams prethodno opisao treba umanjiti u što nema nikakve sumnje. Ali postupci nekolicine u Eskadrili ili bilo kojoj drugoj navijačkoj grupi, ne bi trebali diktirati ponašanja i drugih navijača. Ti pojedinci moraju shvatiti šta je dobro, a šta ne za njihov tim jer rješenje zasigurno nije u uvođenju rigoroznih pravila. Navijači trebaju ostati glasni jer je to njihova dužnost na utakmicama. Kako Williams kaže: „Sami igrači će imati koristi od energične i vokalne podrške svih vrsta navijača, kako onih mirnijih koji pjevaju ustaljene pjesme, tako i od onih koji koriste i agresivnije i vrijeđajuće pjesme“. Raznolikost je nužna i ne može se u potpunosti regulisati. Mora postojati prostor za grupe poput Eskadrile i prostor za njihov način navijanja. Prema Williamsu, uspostavljanje sigurnosnih i drugih pravila jednostavno bi dovelo do pojačavanja u vulgarnosti i kršenju pravila, što bi dovelo do haotične atmosfere. Ključno je zapamtiti da su navijačke grupe apsolutno sastavni dio nogometne kulture, a stavljanje njih pod različite propise nije odgovor. Oni imaju sastavnu ulogu u kreiranju same atmosfere na utakmici i u stvaranju zvučnog efekta utakmice te ograničavanje njihovog izražavanja bi dovelo i do ograničavanja samog potencijala cjelokupne utakmice. Kao što Williams kaže: „Volite ih ili mrzite, jezik ljubitelja sporta i dalje će zauzimati centralno mjesto u sportu, kulturi i medijima” (Williams, 2008).

Nažalost, sve češća pojava je i igranje “iza zatvorenih vrata”. Izraz “iza zatvorenih vrata” se koristi u nekoliko sportova, a primarno je vezan za nogomet. Izraz se koristi za opisivanje odigranih utakmica bez navijača, kojima prisustvo na stadionu nije dopušteno zbog određenih događaja u prošlosti, zbog pitanja sigurnosti samog stadiona ili kako bi se spriječio potencijalno opasan sukob između pristalica suparničkih timova (preuzeto sa [https://en.wikipedia.org/wiki/Behind_closed_doors_\(sport\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Behind_closed_doors_(sport))). Zbog ponašanja pojedinih navijača ispaštaju i ostali simpatizeri, igrači i cijeli klub.

Potrebno je spomenuti i prisutnost rasizma kod navijača što je u posljednje vrijeme postao veliki problem u nogometu. Jedan od najistaknutijih incidenata dogodio se u Italiji 2013. godine. U prijateljskom meču između Milana i Pro Patrije, milanski vezni igrač Kevin-Prince Boateng izveo je svoje suigrače s terena nakon upućenih rasističkih komentara od strane navijača u 26. Minuti. Boateng je čuo komentare, uzeo loptu i njome pogodio navijače. Svi njegovi saigrači podržali su njegovu odluku da odstupi sa utakmice i on je postao prvi igrač koji je nagovorio da se utakmica prekine zbog prisutnosti rasizma (Edwards, 2013). Jedan anonimni bivši profesionalni igrač tvrdi da igrače nije bilo briga o tome što navijači misle. U članku Telegrafa Mark Bailey razmatra šest različitih pitanja na koja je knjiga „*Tajni fudbaler*“, koju je napisao anonimni igrač, odgovora o životu u Premijer ligi i fudbalu u cjelini. Jedna od tema na koju se posebno fokusira je odnos igrača sa navijačima. Pjesme navijača negativno su utjecale na njegov lični doživljaj atmosfere sa utakmice (Bailey, 2014). Jedan od novijih slučajeva rasizma u svijetu se desio 2013. godine u Italiji gdje su oba kluba, i Juventus i Lazio, visoko novčano kažnjeni zbog rasističkih ispada svojih pristalica.

„Talijanski nogometni prvoligaši Juventus i Lazio financijski su kažnjeni zbog rasističkih ispada svojih navijača tijekom prvenstvenih susreta odigranih ovoga vikenda, te ih je Disciplinska komisija upozorila da će u slučaju sljedećeg prekršaja biti oštrije kažnjeni. Juventus je kažnjen sa 25.000 eura jer su njegovi navijači rasistički vrijeđali dva igrača Intera i nisu poštivali minutu šutnje uoči početka utakmice. To je četvrta kazna Juventusu ove sezone zbog rasizma, te je “stara dama” dobila posljednje upozorenje prije oštrije kazne. Lazio je kažnjen sa 20.000 eura jer su njegovi navijači vrijeđali igrača Cagliarijski“ (preuzeto sa <https://www.life.ba/sport-vijesti/juventus-i-lazio-kaznjeni-zbog-rasistickih-ispada-navijaca/36314/>).

Sve u svemu, treba uzeti u obzir pozitivne i negativne učinke navijačkog pjevanja prilikom rasprave o samoj atmosferi na utakmici i zvuku koji se stvara tokom utakmice, a pridonosi izvedbi nogometaša na utakmici. Ipak, pozitivan utjecaj tj. pozitivno navijanje trebao bi imati veći značaj u sportu. U nogometu apsolutno nema mjesta za neko od uvredljivih ponašanja i huliganstva i to tako treba ostati i u budućnosti. Gotovo je sigurno da će na svim utakmicama profesionalnog nivoa biti prisutan veliki broj navijača te da će pozitivna podrška kod igranja “kod kuće“ biti konstantna. Na svakom takmičenju na svim profesionalnim nivoima gotovo je zajamčeno da će prisustvovati neki navijači i pozitivna lokalna podrška. Nažalost o pozitivnoj podršci se rijetko govori jer se ona podrazumjeva, a više se priča o incidentima,

huliganstvima, psovka i vrijeđanjima. Ono čega moramo biti svjesni je to da ono što čini nogomet tako posebnom igrom, jesu navijači i njihova nevjerovatna strast. Njihov doprinos zvuku sporta ne može se umanjiti (Vonderheide, 2015).

5.4. Primjeri nereda bosanskohercegovački navijača

Pored atraktivnosti fudbalske igre, fudbal, nažalost, često privlači pažnju i zbog izgređa fudbalskih navijača. Kako u inostranstvu, tako su i kod nas, veoma česti slučajevi prekida utakmica zbog tuča suparničkih navijačkih grupa, bakljada, razbijenih glava sudija ili protivničkih igrača, ulazaka navijača na teren, kao i nacionalističkih i rasističkih skandiranja. Fudbal je često podijum kako sukoba malih grupa tako i sukoba između različitih globalnih političkih i nacionalnih struja i grupa. O kakvim se sve problemima radi i kako sve navijači mogu, nažalost u većini slučajeva negativno, utjecati na ishod utakmice, predstaviti ćemo kroz primjere nekoliko nereda bosanskohercegovačkih navijača koji su se desili u bliskoj prošlosti, a o čemu su izvještavali i brojni mediji čije dijelove izvještaja i prenosimo (Dušanić, 2015).

- **Zbog divljanja navijača domaće ekipe susret Široki Brijeg - Sarajevo bio prekinut na 22 minute** (preuzeto sa <https://www.klix.ba/sport/nogomet/zbog-divljanja-navijaca-domace-ekipe-susret-siroki-brijeg-sarajevo-bioprekinut-na-22-minute/191002153> , dana 04.10.2019).

Objavljeno 03.10.2019. u 13:35

“Dva preokreta, tučnjava, prekid i pet pogodaka: Široki Brijeg izbacio Sarajevo iz Kupa BiH. Nakon 22 minute prekida susret je nastavljen, a odmah je Enin donio novo vodstvo Širokom Brijegu za, ispostavit će se konačnih, 3:2“.

- **Drastična kazna za FK Sarajevo** (preuzeto sa <http://ba.n1info.com/Sport-Klub/Nogomet/a287194/Drasticna-kazna-za-FK-Sarajevo.htm>, dana 25.8.2019).

Objavljeno 26.09.2018. u 11:24

„Zbog verbalnog vrijeđanja sudije po završetku utakmice Čelik - Zrinjski, igrač Plemića Slobodan Jakovljević kažnjen je novčanom kaznom u iznosu 1.000,00 KM (verbalno vrijeđanje sudije po završetku utakmice.NK Čelik je kažnjen novčanom kaznom u iznosu 5.000 KM zbog propusta u organizaciji utakmice, upotreba veće količine pirotehničkih sredstava od strane navijača u utakmici protiv Sarajeva). FK Sarajevo kažnjeno je novčanom kaznom u iznosu 4.000 KM i zabranom organizovanog odlaska navijača na jednu gostujuću utakmicu zbog upotrebe i ubacivanja u teren veće količine pirotehničkih sredstava od strane navijača

što je izazvalo prekid igre u trajanju od 23 minute. NK Široki Brijeg kažnjen je novčanom kaznom u iznosu 4.500 KM zbog propusta u organizaciji utakmice, upotrebe i ubacivanja u teren veće količine pirotehničkih sredstava od strane navijača što je izazvalo prekid igre protiv Željezničara u trajanju od 2 minute. FK Željezničar kažnjen je novčanom kaznom u iznosu 2.500 KM zbog propusta u organizaciji utakmice protiv Radnika, upotreba pirotehničkih sredstava od strane navijača. FK Sarajevo također je kažnjeno novčanom kaznom u iznosu 3.000 KM zbog propusta u organizaciji utakmice protiv Tuzla Cityja zbog upotreba veće količine pirotehničkih sredstava od strane navijača. FK Sloboda kažnjena je novčano u iznosu 2.000,00 KM zbog propusta u organizaciji utakmice protiv GOŠK-a i upotrebe pirotehničkih sredstava od strane navijača“.

- **Sarajevo kažnjeno, bez navijača u Tuzli** (preuzeto sa <https://sport.avaz.ba/domaci-nogomet/476893/sarajevo-kaznjeno-bez-navijaca-u-tuzli>, dana 25.08.2019).

Objavljeno 17.04.2018. u 15:37

„Navijači Sarajeva neće moći prisustvovati gostovanju u Tuzli, po odluci NS BiH. Disciplinska komisija NS BiH kaznila je FK Sarajevo sa 3.000 KM i zabranom odlaska navijača na jedno gostovanje, zbog incidenata na derbiju protiv Željezničara“.

- **Neredi na Grbavici: Dvije stotine torcidaša se potuklo s policijom i domaćim navijačima; utakmica otkazana** (preuzeto sa <https://www.slobodnadalmacija.hr/sport/hajduk/clanak/id/145058/neredi-na-grbavici-dvije-stotine-torcidas-a-se-potuklo-s-policijom-i-domacim-navijacima-utakmica-otkazana-video-foto/>, dana 25.08.2019).

Objavljeno 6.10.2011. u 19:58

“Pola sata prije prijateljske utakmice Željezničara i Hajduka na stadionu Grbavica u Sarajevu izbili su grozni neredi između navijača zbog kojih je utakmica otkazana. Torcida je sat vremena prije utakmice sa Željezničarom upala na južnu tribinu stadiona na Grbavici i krenula uništavati postavljenu koreografiju domaćih navijača, a onda se u sukobili s nekoliko njih koji su se našli na licu mjesta. Policija je okupirala stadion, čuli su se pucnjevi iz vatrenog oružja. Utakmica je otkazana, a situacija se nakon više od dva sata smirila. Jedanaest osoba je ozlijeđeno. U okolici stadiona došlo je do opće tučnjave navijača, a mediji

javljaju kako je došlo i do upotrebe vatrenog oružja. Navijači Želje, popularni „Manijaci“, provalili su na tribine, a na teren su izašle i oklopne policijske snage. Zapaljen je autobus Hajdukovih navijača“.

- **Sramotno navijanje navijača Širokog Brijega nakon skandiranja imena Vedrana Puljića** (preuzeto sa <https://sport.avaz.ba/offside/352644/sramotno-navijanje-navijaca-sirokog-brijega-nakon-skandiranja-imena-vedrana-puljica>, dana 25.08.2019).

Objavljeno 18.02.2018 u 19:09

“Horde zla su doputovale u Široki Brijeg da daju podršku svom klubu, a sjetili su se i kolege sa tribine, Vedrana Puljića, koji je u oktobru 2009. godine ubijen upravo u Širokom Brijegu. Navijači Sarajeva skandirali su njegovo ime, a Škripari su na to imali sramotan odgovor. "Javi se, javi se“, čulo se sa tribina domaćih navijača, a tada je podignut i transparent na kojem piše: "Iskaze mijenjate, pravdu tražite, a brata prodate”.

- **Divljanje navijača u Banjoj Luci, utakmica prekinuta** (preuzeto sa <http://www.tportal.hr/sport/nogomet/150333/Navijacko-divljanje-prekinulo-utakmicu-u-Banja-Luci.html#.UPLCxqyJRio>, dana 25.08.2019).

Objavljeno 25.09.2011. u 14:04

“Tri su osobe uhićene u subotu u navijačkim izgedima tijekom i nakon nogometnog susreta između banjalučkog Borca i Željezničara iz Sarajeva koji je prekinut nakon što su pripadnici specijalne policije spriječili pokušaj obračuna domaće navijačke skupine 'Lešinara' sa gostujućim navijačima“.

- **Nogometni savez BiH osudio nespportsko ponašanje na meču između Širokog Brijega i Sarajeva** (preuzeto sa <https://www.klix.ba/sport/nogomet/nogometni-savez-bih-osudio-nesportsko-ponasanje-na-mecu-izmedju-sirokog-i-sarajeva/191003106>, dana 04.10.2019).

Objavljeno 03.10.2019. u 11:30

"Nažalost, rezultat je ostao u sjeni ovih huliganskih ispada, jer kako drugačije nazvati ponašanje navijača čije glavno 'oružje' u navijanju za svoj tim su nedozvoljena upotreba

pirotehničkih sredstava, ksenofobni transparenti, uzvici puni mržnje i diskriminacije. Na stadionu Pecara u Širokom Brijegu još jednom se pokazalo da huliganima među navijačima nije na prvom mjestu nogomet, niti njihovi klubovi, već samopromocija kroz izazivanje incidenata i nereda. Pozivamo medije, državne institucije, navijačke grupe i sve ljubitelje sporta da osude ovakvo ponašanje i distanciraju se od huligana. U suprotnom, svi navijači će biti poistovječeni sa huliganima. „To nije pravedno prema onim navijačima koji 90 minuta i na korektan način bodre svoj klub i koji nastoje da drugim, pozitivnim načinima doprinose promociji, ne samo svoga kluba, nego i nogometa u cjelini“, poručili su iz NS BiH. Iz krovne kuće bh. nogometa su istakli, kako Savez, klubovi i sve službe uključene u organizaciju utakmica moraju učiniti sve kako stadioni u BiH ne bi bili mjesto mržnje, već sportskog spektakla i druženja."NS BiH je svjestan da kažnjavanje klubova nije dovoljna ni poželjna mjera za iskorjenjavanje huliganizma. Cjelokupna društvena zajednica mora posvetiti mnogo više pažnje radu sa mladima, prevashodno pitanju edukacije i sportske kulture. Da bi u centru pažnje bili nogomet i nogometaši moramo zajednički i konstruktivno djelovati u sprječavanju nereda, a NS BiH je u tom smislu otvoren za svaku podršku i inicijativu", dodali su u svom saopćenju“.

- **Treba li na travnjaku Pecare pasti mrtva glava da NS BiH adekvatno reaguje?** (preuzeto sa <https://www.klix.ba/sport/nogomet/treba-li-na-travnjaku-pecare-pasti-mrtva-glava-da-ns-bih-adekvatno-reaguje/191002160>, dana 04.10.2019).

Objavljeno 03.10.2019. u 16:10

„Više od decenije putovanje nogometaša i navijača Bordo tima u Široki Brijeg više liči na pohod u rat nego na sportsku manifestaciju. Prije deset godina na ulicama ovog hercegovačkog gradića zauvijek je prestalo kucati srce mladića Vedrana Puljića čiji ubica punu deceniju hoda kao slobodan čovjek. No, istu sudbinu su u više navrata mogli doživjeti i igrači Bordo tima. Ako se i može zažmiriti, a ne bi smjelo, na tradicionalno orgijanje sa tribina Pecare uz prigodnu ustašku ikonografiju, slavljenje i veličanje ratnih zločinaca, zviždanje himni Bosne i Hercegovine i fašističkim povicima s tribina, Nogometni savez BiH mora stati u kraj gađanju igrača koje može završiti i tragičnim epilogom. I dok su u centru medijske pažnje godinama najvatreniji navijači Širokobriježana Škripari, na večerašnjem duelu osmine finala Kupa BiH, igrač Sarajeva Anel Hebibović je pogođen sa dijela tribine na kojem se nalaze "obični" gledatelji. I dok se prije sve moglo svaljivati na huligane iz redova Škripara pod floskulom "neodgovorni pojedinci", veoma je zabrinjavajuće to da su se i

"obični" gledatelji "ohrabrili" pa počeli gađati tvrdim predmetima igrače Bordo tima. Nogometni savez Bosne i Hercegovine je u više navrata novčano kažnjavao Široki Brijeg, no očito da su kazne preblage. I jedini put kada su se čelnici krovne kuće bh. nogometa usudili kazniti klub sa Pecare prije dvije godine sa 25.000 KM i čak sedam utakmica pred praznim tribinama, ubrzo su se pokajali i "pomilovali" Široki Brijeg koji je samo tri utakmice igrao bez prisustva gledatelja. Pitanje za čelnike NS BiH je jednostavno: „Da li na travnjaku Pecare treba pasti mrtva glava da NS BiH adekvatno reaguje“? Ili će se i dalje voditi večerašnjom izjavom trenera Širokobriježana Tonija Karačića: "Sve je to folklor u BiH"? Jer ukoliko savez bude prećutno odobravao ovakav vid primitivizma s tribina Pecare, to će biti poruka i drugim posjetiocima stadiona širom Bosne i Hercegovine, iako i u drugim gradovima ima itekako navijačkih ispada, da slobodno mogu raditi šta god požele. A, usput, i policija i tužilaštvo bi se trebali više aktivirati da, ako ništa, identifikuju počinitelje ovih djela i adekvatno ih kazne i zabrani im pristup stadionima“.

Zbog brojnih ovakvih incidenata u jednom periodu je donesena i odluka od strane organa Fudbalskog saveza da do daljnjeg nisu dozvoljena organizovana putovanja gostujućih navijača na utakmice. Loša stvar je da je većina tih incidenata prošla bez ozbiljnijih direktnih sankcija i posljedica po odgovorne. Najčešća sankcija za nered na utakmicama je novčana kazna za klub zbog lošeg obezbjeđenja utakmice. Međutim, očigledno je da to nema neku ulogu u prevenciji budućih divljanja navijača jer ta kazna njih direktno i ne dotiče. Takođe je indikativno i da uprave klubova, vjerovatno iz straha, često flertuju sa huliganima i vode politiku nezamjeranja, često racionalizujući i opravdavajući njihova ponašanja. Čini se da navijači više nisu dvanaesti već prvi igrač kluba, kapiten koji se mnogo pita. Sličan je i odnos političara koji kao da poručuju da, ako je nasilje počinjeno od strane grupe iz njihovog grada ili etničkog korpusa, onda je to u redu (Dušanić, 2015). Navijači, kao dvanaesti član ekipe mogu uveliko odmoći svojoj momčadi sa svojim navijačkim izgređima. Prekid utakmice na par ili više minuta znatno otežava izvedbu nogometaša u kasnijem dijelu meča. Nažalost, par puta se dešavalo da se navijač i nogometaš susretnu i verbalno i fizički obračunaju izvan terena, što izaziva strah kod cijele ekipe. Nogometaši igraju pod velikim pritiskom i strahom od kazne i osvete od strane huligana. S druge strane, navijači su veliki motivatori i podrška igračima i bez njih utakmica ne bi bila ista. Postoji i mnogo primjera, gdje su navijači sa svojom neizmjernom podrškom i navijanjem pomogli svojim "miljenicima" da ostvare dobar rezultat. U nastavku su predstavljeni neki od takvih primjera.

- **Pjesma Manijaka nosila je Željezničar do 2. Pretkola** (preuzeto sa <https://sportsport.ba/fudbal/pjesma-manijaka-nosila-je-zeljeznicar-do-2-pretkola/135623>, dana 25.08.2019).

Objavljeno 11.07.2014. u 19:19

“Navijači FK Željezničar na stadionu u Petrovcu pokazali su kako se na pravi način bodri i navija za svoj klub. Podrška Manijaka nije prestala tokom svih 90. minuta, a na kraju je nagrada stigla u vidu gola Damira Sadikovića za pobjedu i plasman u naredno kolo u kojem će Željezničar ukrstiti koplja sa makedonskim Metalurgom. O tome koliko je korektno bilo navijanje Manijaka svjedoči i aplauz fanova Lovćena koji nisu imali organizovano navijanje na ovome meču“.

- **FK Sarajevo ima sjajnu podršku u Bijeljini: Pogledajte navijanje Hordi Zla** (preuzeto sa <https://sportsport.ba/fudbal/fk-sarajevo-ima-sjajnu-podrsku-u-bijeljini-pogledajte-navijanje-hordi-zla/312950>, dana 25.08.2019).

Objavljeno 03.04.2019. u 17:04

„Fudbaleri Sloge i Sarajeva u ovim trenucima igraju prvi susret polufinala Kupa BiH, a Bordo tim trenutno vodi sa 4:0. Iako se susret igra u, za Sarajlije, dalekoj Bijeljini, to nije predstavljalo problem popularnoj skupini "Horde zla" da dođu i podrže svoj tim“.

- **Navijači Bosne i Hercegovine bodrili “Zmajeve” u Torinu** (preuzeto sa <http://www.bhrt.ba/navijaci-bosne-i-hercegovine-bodрили-zmajeve-u-torinu/>, dana 25.08.2019).

Objavljeno 11.06.2019. u 12:20

“Fudbalsku reprezentaciju Bosne i Hercegovine večeras je na “Allianz” stadionu u Torinu, u meču četvrtog kola grupe J kvalifikacija za EURO 2020 protiv Italije, bodrilo više od sedam hiljada navijača. Pogledajte snimke iz Torina. Brojni navijači sa zastavama i šalovima Bosne i Hercegovine od jutros defiluju ulicama i trgovima Torina“.

6.PREVENCIJA NASILJA POJEDINIH NAVIJAČKIH SKUPINA

Prevenција, kao oblik suprostavljanja širenju uticaja i efekata neke štetne društvene pojave, predstavlja veoma važan elemenat i u borbi protiv nasilja na sportskim terenima u Bosni i Hercegovini. Poštivanje i dosljedno provođenje odredaba u dijelu važeće zakonske regulative koje se odnose na ovu problematiku, svakako predstavlja prvi korak u preveniranju ovih štetnih i nedopuštenih oblika ponašanja. To se prije svega, odnosi na Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim terenima, koji je donesen još 2007. godine. Nadalje, neophodno je stalno raditi na organizaciji promotivnih kampanja i edukaciji učenika osnovnih i srednjih škola na temu štetnosti huliganizma i svih oblika nedoličnog ponašanja. Socijalizacija nas uči da prihvatamo pozitivne vrijednosti i prenosimo ih na generacije koje dolaze. U ovom dijelu posebnu ulogu zauzimaju porodica, škola i druge vaspitno-obrazovne institucije, koje preventivno mogu djelovati na potencijalne učesnike takvih događaja. Također, omasovljenje sportskih klubova doprinosi razvoju sportskog duha kod omladine, koji se domino efektom prenosi na njihove vršnjake. Ukoliko se u samom klubu njeguje pozitivna atmosfera, fer i korektno navijanje ne bi trebalo izostati, čime će broj problematičnih navijača biti značajno smanjen. U procesu prevencije neophodno je osigurati kontinuiranu saradnju sportskih klubova, policijskih struktura i navijačkih skupina. U čemu bi se ta saradnja trebala ogledati? Da bi navijačkih nereda bilo manje, neophodno je uspostaviti kvalitetnu saradnju na relaciji klub – policija – navijači, posebno u domenu komunikacija i međuljudskih odnosa (*preuzeto sa Strategija razvoja sporta u BiH 2010 – 2014 Ministarstvo civilnih poslova BiH – Sektor za sport*).

Zbog toga su policajci koje rade u zajednici (tzv „RPZ“ policajci) proveli preventivnu kampanju usmjerenu prvenstveno ka određenim ciljnim navijačkim grupama. Tom prilikom, prije početka odigravanja nogometne utakmice koja je ocijenjena kao utakmica „visokog rizika“, RPZ policajci su sa predstavnicima dviju navijačkih grupa dijelili letke sa sadržajem Zakona o sigurnosti održavanja sportskih takmičenja, koji je nedavno donesen. Navedena utakmica je naposljetku protekla bez ijednog incidenta. Cilj treba biti podsticanje dugoročnih veza između snaga reda i sigurnosti, sportskih klubova i predstavnika navijača. Na ovaj bi način zainteresirane strane mogle podići nivo međusobnog razumijevanja. Uprave klubova, stalnom edukacijom i organiziranjem radionica s vođama navijača i navijačkim skupinama, bi trebali upoznati zainteresovane o posljedicama nedopuštenih oblika ponašanja, kao i eventualnim kaznama kojima se izlažu i navijači pojedinačno, ali i klub, u slučaju nepoštivanja propisanih zakonskih odredbi. Investiranje u infrastrukturu, video-nadzor,

pokroviteljstvo nad sportskim klubovima i cijelim takmičenjima, zasnovano na realnim interesnim osnovama, te značajno podizanje stepena komfora i sigurnosti na sportskim terenima i stadionima, predstavljaju najadekvatniji oblik borbe protiv huliganizma i nedoličnog ponašanja. Investiranje je popraćeno radom sa lokalnom zajednicom i vaspitno-obrazovnim institucijama. U tom cilju bi bilo neophodno, u narednom periodu, pokrenuti veći broj škola sporta, kako bi na taj način privukli što veći broj djece, a u taj proces uključiti i širu društvenu zajednicu, investirati u sportska igrališta, edukativne programe i obrazovanje novih sportskih trenera. Istovremeno, sve ove aktivnosti bi morala pratiti i adekvatna dogradnja i dosljedno poštovanje postojeće zakonske regulative. Naravno, sve ove pojave ne mogu se promatrati izolovano, van ukupnog društvenog konteksta u našoj zemlji, koji u mnogim elementima ide naruku nastajanju i razvoju ovakvih štetnih i destruktivnih oblika ponašanja. Pojačane mjere sigurnosti, uoči i za vrijeme održavanja utakmica visokog rizika su uobičajene mjere koje organi sigurnosti redovno poduzimaju i postupaju u skladu sa prethodno napravljenim planovima za takve situacije. Kao posebno efikasna strategija za prevenciju i sprječavanje ovih oblika nedoličnog ponašanja na sportskim terenima, pokazala se potpuno pokrivanje tribina i prostora ispred i oko stadiona kvalitetnim sistemom video-nadzora (preuzeto sa „Operativni priručnik o partnerstvu policije i zajednice – radni tim VM BiH za izradu strategije rada policije u zajednici“).

1.1. Preporuke za prevenciju nasilničkog ponašanja sportaša i navijača

U nastavku su predstavljene preporuke za preveniranje nasilničkog ponašanja sportaša:

1. Mladim sportašima su potrebni uzori neagresivnog ponašanja.
2. Agresivan sportaš mora biti oštro kažnjen.
3. Treneri koji podržavaju ili samo dopuštaju sudjelovanje sportaša u agresivnom ponašanju moraju se novčano kazniti, isključiti ili suspendirati.
4. Potrebno je otkloniti vanjske podražaje koji mogu izazvati hostilnu agresivnost na igralištu.
5. Trenere i suce potrebno je poticati na sudjelovanje u tečajevima o suočavanju s agresivnošću i nasiljem igrača.

6. Zajedno s kaznom za agresivnost, sportašima je potrebno i pozitivno potkrepljenje radi kontroliranja svog ponašanja u visokorizičnim situacijama.

7. Potrebno je provoditi strategije i vještine suočavanja koje smanjuju agresivno ponašanje (Cox, 1998, str.250).

Preporuke za preveniranje nasilničkog ponašanja navijača su sljedeće:

1. Alkohol i psihoaktivne supstance u velikoj mjeri doprinose agresivnom ponašanju navijača. Zbog toga, zaštitari i policajci koji rade na ulazu, trebaju biti dodatno educirani te u slučaju identificiranja čovjeka pod uticajem alkohola /psihoaktivnih supstanci, djelovati na najbolji način tj. zabraniti mu ulazak na stadion.

2. Organizacija utakmice i provjere na samim ulazima bi se trebale pooštriti. Na ulazima bi trebalo svakog navijača detaljnije pregledati i “pretresati”.

3. Postavljanje kamera na stadionu i oko stadiona. Ovim činom bi se olakšalo nadležnim institucijama da identificiraju i lakše dokažu svaki ispad navijača koji pravi nered na stadionima.

4. Uprave klubova trebaju vršiti edukacije i radionice sa vođama navijača tako da navijači imaju uvid što slijedi i njih i klub ako ne budu poštovali zakonske mjere.

5. Veći broj policajaca u civilu na stadionu ali i policajaca u odori što bi doprinjelo bržem smirivanju svake eskalacije nasilja.

6. Zabraniti unošenje nacionalističkih transparenta i zastava sa nacionalno uvredljivim sadržajem ili bilo kojim sadržajem kojem nije mjesto na sportskom događaju.

7. Odlazak gostujućih navijača i njihov transport do ciljne destinacije treba biti bolje organizovan. Također, omogućiti provjeru svakog navijača prije odlaska te im onemogućiti nošenje transparenta i zastava sa uvredljivim sadržajem i zabraniti nošenje pirotehničkih sredstava.

8. Osvještavanje navijačkih skupina u cilju smanjenja nasilja i nacionalizma i poštovanje ljudskih prava kao i prava protivničkih navijača putem natpisa na bilbordima, kartama, posterima, majcima, formiranjem web stranica, facebook grupa i slično (Krvavac, 2009).

7.DISKUSIJA

Kao što je prethodno navedeno, iako je prvotno bilo planirano provesti empirijsko istraživanje na temu uticaja situacijskih faktora na uspjeh u nogometu, zbog nepovoljne situacije na sportskim terenima nismo bili u mogućnosti to i realizirati. Zbog toga je rad koncipiran kao teorijski, a podaci su prikupljeni putem analize arhivske građe koja ima nekoliko nedostataka. Jedan od nedostataka je taj što su izvori podataka vjerovatno bili pristrasni tako da je reprezentativnost podataka upitna. To se odnosi na uzimanje podataka sa različitih sportskih online novinskih članaka. Ti podaci ne moraju biti tačni i provjereni te mogu biti mišljenje samo pojedinaca ili grupe ljudi. Reprezentativnost uzorka, kojoj se pridaje ključna važnost u provođenju anketnog istraživanja ima svoj posebni smisao prilikom analiziranja arhivskih podataka. Stoga često problem u ovakvim slučajevima nije „Kako iz populacije izabrati uzorak koji će je vjerno predstavljati?“, nego „Predstavljaju li dostupne arhive vjernu sliku izučavane populacije?„. Čak i kada su podaci početno cjeloviti i nepristrani, može doći do njihova iskrivljavanja zbog selektivnog čuvanja. Osim toga, kao nedostatak potrebno je izdvojiti i vjerovatni nesklad između dostupnih podataka i onih potrebnih za valjane zaključke. Ne treba, naime, zaboraviti da su arhivski podaci prikupljeni sa svrhom posve različitom od one kojom se rukovodi istraživač provodeći istražvanje. Zbog toga podaci što ih pruža arhivska građa redovito odstupaju od oblika u kakvom bi istraživač poželio. S obzirom da su za potrebe ovog rada neki od podataka uzeti iz online novinskih članaka, bitno je naglasiti i to da je naše novinarstvo u većini situacija subjektivno, često obilježeno nacionalnom i vjerskom mržnjom tako da podaci koji su izvučeni sa raznoraznih sportskih stranica ne moraju nužno biti tačni i vjerodostojni. Nadalje, mnogi podaci su zastarjeli ili statistika nije vođena na ispravan način stoga ih je teško koristiti pri zaključivanju u određenim stvarima. Arhivski podaci su nefleksibilni i onemogućavaju naknadnu manipulaciju.

Nakon provedenog teorijskog istraživanja važno je navesti neke od prijedloga kako bi buduća empirijska istraživanja na ovom području bila relevantnija i značajnija. Najprije bi se trebale istražiti atribucije, ali ne samo trenera, nego i igrača s obzirom da se osobe koje pripisuju negativne ishode utakmica eksternim atribucijama manje trude i sklonije su odustajanju. Utvrđivanjem vrste atribucije se mogu napraviti i edukacije i radionice kako bi se povećala izvedba samih igrača što bi doprinjelo boljim rezultatima. Nadalje, uticaj situacijskih faktora je nedovoljno istražen pa bi se buduća istraživanja trebala usmjeriti i na tu varijancu koja utiče na konačni uspjeh ekipe. Također, trebalo bi se više istražiti sam odnos navijača i igrača.

Zanimljivo bi bilo utvrditi kako navijači utiču na krajnji ishod utakmice kao i da li agresivnost navijača negativno utiče na izvedbu igrača i u kojoj mjeri. Sportska psihologija kao grana psihologije je nedovoljno u fokusu istraživača, i u narednom periodu bi se trebalo više posvetiti i povećati svijest ljudi o važnosti psihologa u svijetu sporta.

8.ZAKLJUČCI

Cilj ovoga rada je bio sistematičan prikaz dosadašnjih spoznaja o uticaju atribucija i socijalnih faktora na izvedbu nogometaša. Ono što možemo zaključiti iz ovog teorijskog rada je da treneri u većini slučajeva donose internalne atribucije u slučaju pobjede i eksternalne atribucije u slučaju gubitka svog tima. Povremeno korištenje takve pristranosti uobičajeno je za ljude i dobro za psihičko zdravlje. Pojava korištenja pristranosti u atribuiranju je dobra i kod trenera i u situacijama kada već postoji veliki pritisak medija, uprave i publike na sportaše. U takvim situacijama dodatni pritisak u obliku trenerove kritike mogao bi biti kontraproduktivan. Nije dobro kada se pristranost koristi u pretjeranoj mjeri te kada postoji opravdanje za nedostatan ulaganje truda (Bosnar i Balent, 2009). Situacijski faktori koji utiču kako na izvedbu igrača, a tako i na njihovu agresivnost jesu visoke temperature, razlike u bodovima, mjesto na tabeli, ali i igranje sa timom različite nacionalne pripadnosti. Na povećanu agresivnost igrača utiče i igranje na gostujućem terenu, kako zbog uticaja stranog terena, umora od putovanja, promjene vremenske zone, tako i zbog neprijateljstva domaće publike. Generalno, navijačke skupine imaju veliku ulogu u ostvarivanju pozitivnih rezultata momčadi koje podržavaju, kako u svijetu, tako i na području Bosne i Hercegovine. Ono što je neminovno, je to da ekipe koje dolaze iz većih sredina u BiH, ali i iz drugih zemalja Balkana ostvaruju bolje rezultate nego ekipe iz manjih mjesta. Što je veći broj navijača na tribinama, igrači na terenu će osjećati i veću podršku što će im dati i veći motiv da daju svoj maksimum kako bi ostvarili što bolje rezultate. U slučajevima agresivnog ponašanja navijačkih skupina, odnosno navijačkih izgređa, vrijeđanja, sukoba i prozivanja navijači odmažu svom klubu jer klub nakon različitih navijačkih ispada dobija novčane kazne, suspenziju (zbog čega naredne utakmice igra pred praznim tribinama), oduzimanje bodova i zabranu učestvovanja u Evropi. Ali pored svega toga, neminovno je da navijačke skupine sa svojom podrškom, bilo to igranje kod kuće ili u gostima, u velikoj mjeri pomažu svojoj ekipi da ostvare što bolji rezultat. Upravo zbog pozitivnog uticaja navijačkih skupina na rezultat utakmica, naša država bi trebala mnogo više raditi na prevenciji agresivnih ponašanja navijača i razviti plan i program za zaustavljanje nasilnog ponašanja pojedinaca što bi uticalo na bolju atmosferu na utakmici koja bi zatim dovela igrače do boljih rezultata i pobjeda.

9.LITERATURA

- Allen, M.,(2012). A systematic review of content themes in sport attribution research:1954–2011.*International Journal of Sport and Exercise Psychology*10 (1), 1-8.
- American Psychological Association, Division 47, pretraživano na <https://www.apa.org/ed/graduate/specialize/sports>.
- Aronson, E., Wilson, T.D., Akert, R.M. (2005).*Socijalna psihologija*, Mate d.o.o., Zagreb.
- Bailey, M.(2014). “The Secret Footballer: ‘Players Don’t Care what Fans Think’” *TheTelegraph*, November 6, sec. sports.
- Bangsbo J, Mohr M, Krstrup P. (2006). Physical and metabolic demands of training and match-play in the elite football player. *Journal Sports Science* 2006: 24: 665–674.
- Barić, R. (2006). *Osnove psihologije sporta*. U: S. Heimer i R. Čajavec (ur.), *Medicina sporta* (str.), Zagreb: Kineziološki fakultet.
- Barišić, V. (2007). *Kineziološka analiza taktičkih sredstava i nogometnoj igri*.(Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu). Zagreb: Kineziološki fakultet sveučilišta u Zagrebu.
- Clark,T. (2006). ‘I’m Scunthorpe ’til I Die’: *Constructing and (Re)negotiating Identity through the Terrace Chant*.” *Soccer and Society* 7(4): 494-507.
- Cox, R.H.,(1998). *Sportska Psihologija: Koncepti i primjene*. 4th ed. WCB/McGraw-Hill.

- Čirko, J. (2015). *Specifičnost kondicijske pripreme nogometaša u turnirskom načinu natjecanja*. Magistarski rad. Sveučilište u Zagrebu.
- Červený J., C. Van Ours J. i A van Tuijl M. (2016). "Effects of a Red Card on Goal-Scoring in World Cup Football Matches". University of Melbourne, Discussion Paper No. 10174.
- De Michele P.E., Gansneder, B. I Solomon G.B., (1998). *Success and failure attributions of wrestlers: Further evidence of the self-serving bias*. Journal of Sport Behavior 8.
- Deaux, K. I Lewis, L.L. (1984). *Structure of Gender Stereotypes: Interrelationships Among Components and Gender Labels*.
- Delaney, M. (2018). Unai Emery accuses referee of Real Madrid bias after PSG's last-16 first-leg defeat. *The Independent*,
- Dunning, E. & Waddington, I. (2003). *Sport as a drug and drugs in sport: Some exploratory comments*. International Review for the Sociology of Sport 38(3): 351–68.
- Dušanić, S. (2013). *Karakteristike fudbalskih navijača*. NVO Perpetuum mobile - Centar za razvoj mladih i zajednice Banjaluka.
- Edwards, L. (2013). "AC Milan's Kevin-Prince Boateng leads team off pitch in protest at racist chanting in friendly match with Pro Patria". *The Telegraph*, January 3, sec. sports.
- Hanrahan, S.J. i Biddle, S.J.H., (2008). *Attributions and perceived control*. In T.S. Horn, ed. *Advances in sport psychology*. 3rd ed. Human Kinetic Inc. pp.99-114.
- Hewstone, M. (1996): *Attribution theories*, (u) The Blackwell Encyclopedia of Social Psychology, (ur) .

Manstead, A. i Hewstone, M, Blackwell Publishers Ltd.str. 66-71

Kamenov, Ž. (1991): *Neke determinante atribucija uspjeha i neuspjeha srednjoškolaca*, Magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za psihologiju,Zagreb.

Kitayama S. i Leach C.W.(2016). *Journal of Personality and Social Psychology*.46(5):991-1004.

Kelley, H.H. iMichela, J. L., (1980). *Attribution Theory and Research*. Annual Review of Psychology,31, 357-501.

Kennedy, Eileen, &Durrant, P. (2007). *Sonic Sport: Sound Art in Leisure Research*. *Leisure Sciences* 29(2): 181-94.

Kirkendall DT. (1993). *Effects of nutrition on performance in soccer*. *Medicine Science Sports Exerc* 1993; 25: 1370–1374.

Lefebvre, H. (1991). The production of space. *Communication Theory*, Volume 29, Issue 2, May 2019, Pages 129–150.

Marković, S. (2013). *Razlika u motoričkim sposobnostima u odnosu na različite pozicije nogometaša*.

Jukić I., i sur. (2013). *Kondicijska priprema sportaša* :. Kineziološki fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Udruga kondicijskih trenera Hrvatske, 192-196.

Milas,G. (2005). *Metode istraživanja u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko:Naklada Slap. Str.487-491.

Pajević, D. (2003). *Psihologija sporta i rekreacije*. Laktaši: Grafomark.

- Pennington, D.C. (1996). *Osnove Socijalne Psihologije*. London: Edward Arnold, Hodder Headline PL.
- Salvini, A. (1988). *Il rito Aggressivo*. Firenze: Giunti.
- Smodlaka VJ. (1978). *Cardiovascular aspects of soccer*. *Phys Sportsmed* 18: 66–70.
- Spaaij, R. (2008). Men Like Us, Boys Like Them: Violence, Masculinity, and Collective Identity in Football Hooliganism. *Journal of Sport and Social Issues*, 32: 369.
- Tapp, A. (2004). The loyalty of football fans — We'll support you evermore? . *Journal of Database Marketing & Customer Strategy Management*. Volume 11, Issue 3, pp 203–215.
- Tubić, T. (2009). *Psihologija sporta*. Autorizovane bilješke . str.6
- Vonderheide, M. (2015). *Soccer Soundscape: How Fan Chants Impact Match Atmosphere* . Duke University.
- Williams, C. (2008). Chant-nasties All Part of Sport Soundscape. *The Newcastle Herald (Newcastle, Australia)*, December 13: 19-23.
- Wolfson, S, Wakelin, D. & Lewis M. (2005). Football supporters' perceptions of their role in the home advantage. *Journal Sports Science*, 23(4):365-74.

9.1. Elektronska literatura

<http://www.historija.ba/d/104-ubijen-vedran-puljic/> (4.10.2009) **preuzeto sa**

<http://www.historija.ba/>

<http://mup.ks.gov.ba/kampanja/zakon-o-sigurnosti-saobracaja/zajednicki-zaustavimo-nasilje-i-nedolicno-ponasanje-na-sportskim-priredbama> (N.D) **preuzeto sa**

<https://mup.ks.gov.ba/>.

<http://ba.n1info.com/Sport-Klub/Nogomet/a287194/Drasticna-kazna-za-FK-Sarajevo.htm>

(26.9.2018) **preuzeto sa** <http://ba.n1info.com/>

<https://www.life.ba/sport-vijesti/juventus-i-lazio-kaznjeni-zbog-rasistickih-ispadanavijaca/36314/> (27.3.2012) **preuzeto sa** <https://www.life.ba/> ,

<https://www.klix.ba/sport/nogomet/ns-hrvatske-kaznjen-jer-su-navijaci-vrijedjali-igrace-srbije/130529113>) (29.5.2013),

<https://www.klix.ba/sport/nogomet/teba-li-na-travnjaku-pecare-pasti-mrtva-glava-da-ns-bih-adekvatno-reaguje/191002160>) (2.10.2019),

<https://www.klix.ba/sport/nogomet/pomocni-trener-sarajeva-udario-defanzivca-sirokog-brijega-stigle-i-prve-osude/191003094>) (3.10.2019),

<https://www.klix.ba/sport/nogomet/zbog-divljanja-navijaca-domace-ekipe-susret-siroki-brijeg-sarajevo-bioprekinut-na-22-minute/191002153>) (2.10.2019) i

<https://www.klix.ba/sport/nogomet/ns-hrvatske-kaznjen-jer-su-navijaci-vrijedjali-igrace-srbije/130529113>) (29.5.2013) **preuzeto sa** <https://www.klix.ba/>

<https://www.slobodnadalmacija.hr/sport/hajduk/clanak/id/145058/neredi-na-grbavici-dvjestotine-torcidasase-potuklo-s-policijom-i-domacim-navijacima-utakmica-otkazana-video-foto/>) (6.10.2011) **preuzeto sa** <https://www.slobodnadalmacija.hr/>

<https://sport.avaz.ba/offside/352644/sramotno-navijanje-navijaca-sirokog-brijega-nakon-skandiranja-imena-vedrana-puljica>) (18.2.2018) i

<https://sport.avaz.ba/domaci-nogomet/476893/sarajevo-kaznjeno-bez-navijaca-u-tuzli>)

(17.4.2019) **preuzeto sa** <https://sport.avaz.ba/>

<https://sportsport.ba/fudbal/niko-nema-navijace-kao-bih-u-torinu-ni-snazan-pljusak-nije-nadjacao-navijanje-bosna-je-sampion/322261> (11.6.2019)**preuzeto sa**

<https://sportsport.ba/>

<http://www.bhrt.ba/navijaci-bosne-i-hercegovine-bodrili-zmajeve-u-torinu/>) (11.6.2019)

preuzeto sa <http://www.bhrt.ba/>

<https://hms.ba/navijaci-jedinstva-kaznjeni-zbog-transparenta-genocid-vam-necemo-zaboraviti/>)(20.7.2015) **preuzeto sa** <https://hms.ba/>

<https://sites.duke.edu/soundscapes/2015/11/23/soccer-soundscape-how-fan-chants-impact-match-atmosphere/> (7.4.2017) **preuzeto sa** <https://www.duke.edu/>

<https://sport1.oslobodjenje.ba/premijer-liga-bih/sindikato-kritikovao-nfs-bih-zbog-igranja-utakmica-u-dnevnim-terminima/163787> (6.11.2019) **preuzeto sa**

<https://sport1.oslobodjenje.ba/>

<https://www.dw.com/hr/kad-nogomet-postaje-opasan-za-zdravlje/a-14845465-0>)

(16.11.2011) **preuzeto sa** <https://www.dw.com/hr/teme/s-9747>

<https://plbih.ba/premijer-liga-bih/sezona-2018-2019-u-brojkama/> (N.D) **preuzeto sa**

<https://plbih.ba/>

<https://www.psihologijaonline.com/sportska-psihologija/94-prevencija-nasilja-na-sportskim-terenima> (4.9.2009) **preuzeto sa** <https://www.psihologijaonline.com/>